

**İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE
KENTLİ HAKLARININ GELİŞİMİ**

**SİYASET BİLİMİ VE EKONOMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Nadir KÖSE**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÖZMEN**

İSTANBUL-2020

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : Nadir KÖSE
TEZİN DİLİ : Türkçe
TEZİN ADI : Türkiye’de Kentli Haklarının Gelişimi
ENSTİTÜ : İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ANABİLİM DALI : Siyaset Bilimi ve Ekonomi
TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans
TEZİN TARİHİ : 03.01.2020
SAYFA SAYISI : 86
TEZ DANIŞMANLARI : Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÖZMEN
DİZİN TERİMLERİ : Kent, Kent Hukuku, Kentli Hakları, Kentli Kimliği

TÜRKÇE ÖZET : Kent, toplumsal yaşamın fiziksel mekanı olarak bir büyüklüğü ifade etmektedir. Nüfusunun köy ve kasabalara göre fazlalığı yanında kapladığı arazi geniştir. Bu fiziksel görünümü yanında kent; kendisinde yaşayanlar için bir kimlik sunmaktadır. Kentlilik, kentte yaşama ile elde edilen olanaklar, haklar ve üstlenilen sorumlulukları karşılayan bir kavram durumundadır.

Kentlilik, kent yaşantısında yer alan bireyin yaşadığı toplumu ve içinde bulunduğu ilişkileri tanımlamakta; statüsünü, sosyal tabakasını, bireyler ile ve gruplar ile ilişkilerini gösteren kentli kimliğini sunmaktadır..

Kentleşmenin toplum ve mekan üzerinde ortaya çıkardığı etkiler, bireyin kentliliğini, kentli kimliğini de etkilemektedir. Bireyin bu süreçte; bireylere, kurumlara, gruplara, topluma karşı ileri sürebileceği hakları ya da sorumlulukları ortaya çıkarmaktadır. Ülkenin çok eski çağlara tarihlenen kentleri, geçirdikleri her değişim aşamasında kentli kimliği ve kentli haklarında birikim ortaya çıkarmıştır. Tarihsel olarak, Orta Asya, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan kentleşme süreçleri bağlamında “kentli kimliği” ve “kentli hakları” bu tezde incelenmektedir. Tez, tarihsel gelişimle ulaşılmış kentli kimliği ve kentli haklarının başta Avrupa Birliği’ne uyum ve diğer güncel, küresel ilişkiler açısından karşılaştırılmasını sağlayabilecek bulgular ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası
Nadir Köse

**İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE
KENTLİ HAKLARININ GELİŞİMİ**

**SİYASET BİLİMİ VE EKONOMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Nadir KÖSE**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÖZMEN**

İSTANBUL-2020

BEYAN

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez/Proje Yazım kılavuzu yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu Tez/Proje içindeki tüm veri, bilgi ve dokümanların doğru ve tam olduğunu, akademik etik ve ahlak kurallarına uygun bir şekilde elde edildiğini belirtirim. Lisansüstü Tez/Proje Yazım çalışmasında kullandığım verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve çalışmanın özgün olduğunu bildiririm.

Aynı zamanda bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve yararlandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi ve bu Lisansüstü Tez/Proje Yazım sırasında patent ve telif haklarının ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nadir KÖSE

Tarih:

İmza:

JÜRİ ÜYELERİNİN KABUL VE ONAY SAYFASI
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Nadir Köse'nin "**Türkiye'de Kentli Haklarının Gelişimi** " adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Ekonomi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. R. Kutay KARACA

Üye

İstanbul Aydın Üniversitesi

Üye _____

Doç. Dr. Ali DENİZLİ

Üye

İstanbul Rumeli Üniversitesi

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖZMEN

Danışman

İstanbul Rumeli Üniversitesi

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

ONAY

... / ... / 2020

ÖZET

TÜRKİYE'DE KENTLİ HAKLARININ GELİŞİMİ

Kent, toplumsal yaşamın fiziksel mekanı olarak bir büyüklüğü ifade etmektedir. Nüfusunun köy ve kasabalara göre fazlalığı yanında kapladığı arazi geniştir. Bu fiziksel görünümü yanında kent; kendisinde yaşayanlar için bir kimlik sunmaktadır. Kentlilik, kentte yaşama ile elde edilen olanaklar, haklar ve üstlenilen sorumlulukları karşılayan bir kavram durumundadır.

Kentlilik, kent yaşantısında yer alan bireyin yaşadığı toplumu ve içinde bulunduğu ilişkileri tanımlamakta; statüsünü, sosyal tabakasını, bireyler ile ve gruplar ile ilişkilerini gösteren kentli kimliğini sunmaktadır..

Kentleşmenin toplum ve mekan üzerinde ortaya çıkardığı etkiler, bireyin kentliliğini, kentli kimliğini de etkilemektedir. Bireyin bu süreçte; bireylere, kurumlara, gruplara, topluma karşı ileri sürebileceği hakları ya da sorumlulukları ortaya çıkarmaktadır.

Ülkenin çok eski çağlara tarihlenen kentleri, geçirdikleri her değişim aşamasında kentli kimliği ve kentli haklarında birikim ortaya çıkarmıştır. Tarihsel olarak, Orta Asya, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan kentleşme süreçleri bağlamında “kentli kimliği” ve “kentli hakları” bu tezde incelenmektedir. Tez, tarihsel gelişimle ulaşılmış kentli kimliği ve kentli haklarının başta Avrupa Birliği'ne uyum ve diğer güncel, küresel ilişkiler açısından karşılaştırılmasını sağlayabilecek bulgular ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır

Anahtar kelimeler: Kent, Kent Hukuku, Kentli Hakları, Kentli Kimliği

SUMMARY

TÜRKİYE'DE KENTLİ HAKLARININ GELİŞİMİ

Kent, toplumsal yaşamın fiziksel mekanı olarak bir büyüklüğü ifade etmektedir. Nüfusunun köy ve kasabalara göre fazlalığı yanında kapladığı arazi geniştir. Bu fiziksel görünümü yanında kent; kendisinde yaşayanlar için bir kimlik sunmaktadır. Kentlilik, kentte yaşama ile elde edilen olanaklar, haklar ve üstlenilen sorumlulukları karşılayan bir kavram durumundadır.

Kentlilik, kent yaşantısında yer alan bireyin yaşadığı toplumu ve içinde bulunduğu ilişkileri tanımlamakta; statüsünü, sosyal tabakasını, bireyler ile ve gruplar ile ilişkilerini gösteren kentli kimliğini sunmaktadır..

Kentleşmenin toplum ve mekan üzerinde ortaya çıkardığı etkiler, bireyin kentliliğini, kentli kimliğini de etkilemektedir. Bireyin bu süreçte; bireylere, kurumlara, gruplara, topluma karşı ileri sürebileceği hakları ya da sorumlulukları ortaya çıkarmaktadır.

Ülkenin çok eski çağlara tarihlenen kentleri, geçirdikleri her değişim aşamasında kentli kimliği ve kentli haklarında birikim ortaya çıkarmıştır. Tarihsel olarak, Orta Asya, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan kentleşme süreçleri bağlamında “kentli kimliği” ve “kentli hakları” bu tezde incelenmektedir. Tez, tarihsel gelişimle ulaşılmış kentli kimliği ve kentli haklarının başta Avrupa Birliği'ne uyum ve diğer güncel, küresel ilişkiler açısından karşılaştırılmasını sağlayabilecek bulgular ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır

Key words: Kent, Kent Hukuku, Kentli Hakları, Kentli Kimliği

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
1. Kent.....	10
1.1. Kentin Tanımı.....	13
1.2. Kentleşme Nedenleri.....	15
1.2.1. Ekonomik Nedenler	15
1.2.2. Teknolojik Nedenler	16
1.2.3. Siyasal Nedenler.....	16
1.2.4. Sosyo – Psikolojik Nedenler.....	17
1.3. Kentleşme Kuramları.....	17
1.3.1. Geleneksel Kuramlar	17
1.3.2. Toplumbilim Kuramları	19
1.4. Tarihsel Dönüşümüyle Kentleşme	21
1.5. Kent ve Yerel Yönetim.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	25
2. Kentli	25
2.1. Kentleşme ve Kentlilik Bilinci	25
2.2. Göç ve Kentleşme	27
2.3. Toplumsal Değişim.....	31
2.4. Kentte Merkez-Çevre İlişkileri ve Tabakalar	33
2.5. Yabancılaşma	35
2.6. Kent Kimliği	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
3. Kent Hakkı.....	37
3.1. Tanım	37

3.2. Katılımcılık ve Demokrasisi	40
3.3. Kentli Haklarında Uluslararası Gelişmeler	42
3.4. Türkiye’de Tarihsel Değişim	43
3.4.1. Osmanlı Dönemi	43
3.4.2. Cumhuriyet Dönemi	44
3.5. Kentsel Yaşanabilirlik ve Haklar	46
3.6. Yaşam Standardı ve Yaşam Memnuniyeti Bağlamında Yaşanabilirlik ..48	
3.6.1. Mercer Quality of Life Survey.....	50
3.6.2. Economist Intelligence Unit Liveability Ranking	51
3.7.3. Monocle’s Most Liveable City Index	51
3.64. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Yaşanabilir Kentler Araştırması...52	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	53
4. Kentli Haklarının Gelişimi.....	53
4.1. Avrupa Kentsel Şartı Bağlamında Kentli Hakları.....	54
4.2. Kentli Hakları ve Kentlilik Bilinci.....	55
4.3. Türkiye’de Kentli Haklarının Durumu	55
4.3.1. Kentli Hakları Bağlamında Sivil Toplum Hak Savunuculuğu.....58	
4.3.2. Kentli Hakları ve Kent Konseyleri.....	60
4.3.3. Bilgi Edinme.....	62
4.3.4. Yargısal Koruma	63
4.3.5. Karar Alma Süreçlerine Katılım.....	64
SONUÇ	65
Kaynakça.....	68

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AY	Anayasa
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜEHF	Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi
AKŞ	Avrupa Kentsel Şartı
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz.	bakınız
BMS	Birleşmiş Milletler Sözleşmesi
C.	cilt
çev.	Çeviren
dn.	Dipnot
Der.	Dergisi
E.	Esas
Fak.	Fakültesi
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜSBF	İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
K.	Karar
(m)	madde
s.	sayfa
S.	Sayı
TODAİE	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
vd.	ve devamı

GİRİŞ

Kent, kırsal yaşamla karşılaştırılarak tarif edilen bir insan yerleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde, kentin yerleşik hayata geçen insanoğlunun kırsal yaşamı aşarak, tarım ve hayvancılık dışındaki faaliyetlerini artırdığı, icra ettiği bir mekan olarak tanımlanmaktadır. Yoğunlaşan ve çeşitlenen faaliyetler, siyasal ve ekonomik alanda kurum ve ilişkileri üretmiş, birikim ve dağıtımın yapıldığı bir mekan olarak kent ortaya çıkmıştır.

Kent insanoğlu için birikimi sunan bir mekandır. Tarım ve hayvancılıkla kıyaslandığında, ürün ve hizmetlerin reel değerleri dışında, tarih boyunca karmaşıklaşan teknolojiler ve ilişkilerle katma değer yaratma fırsatı vermiştir. Katma değerın ortaya çıkması, korunması, tedavül etmesi için ilave kurumlar ve ilişkiler gerekmiştir.

Kent, birikim yanında bir dağıtım mekanı durumundadır. Ürün ve hizmetler hem yalın halleriyle hem de katma değerleriyle el değiştirebilmekte ve bu süreç kırsal hayatla karşılaştırıldığında, daha kolay, güvenli araçlarla değerlere dönüştürebilmektedir.

Kentin insana sağladığı bir başka olanak, kırsal hayatla kıyaslanamayacak derecede fazla statülerdir. Bir köyde karşılaşılamayacak kadar fazla mesleki, askeri, idari, hukuki, uhrevi unvan söz konusudur ve her biri alt sırada bulunanlar karşısında sosyal güvenceler, saygınlıklar ve refah sağlamaktadır. Bu da insanın temel ihtiyaçlarını karşıladıkça sırasının geldiğini düşüneceği, siyasal ve sosyal kimliğini yaratma ihtiyacını karşılamaktadır.

Kentin ortaya çıkışı kolay olmamıştır. Kent gerek fizik mekan olarak ve gerekse çevre olarak zorlu tarihsel süreçler geçirmiştir. İnsanlığın ilk evrelerinin bir buluşu olan kent, tüm çağlar boyunca ve günümüzde sunduğu nimetler ve kolaylıklar kadar riskleri de yaşamış ve barındırmıştır.

Kentler genel olarak bir toplum ve uygarlığının kırsal yaşamın dışında, artı olarak geliştirebildiği uygarlaşma çabalarını simgelemiştir. Bu yönüyle kent bir topluma, toplumun devletine ve uygarlığına aittir. Ama paradoksal biçimde kent, bu toplumun dünyaya açılan kapısıdır ve oluşturduğu çekim alanı başka toplumlara ait insanları, malları ve hizmetleri de çeken üniversal bir alandır. Toplumun ötesinde,

gezegene de aittir. Toplumun kent dışı, taşra alanlarında karşılaşılamayacak ve kanıksanmayacak dil, gelenek, inanç, kültür, etnik orijin kent için normal temsil eder.

Kentin topluma ait olan tarafıyla dünyaya ait olan tarafı arasında yaşanan etkileşim toplumun, ülkenin kent dışında kalanına da yansır. Toplumun, ülkenin uygarlığının dünyaya tanıtılması, aktarılması yanında dünyanın başka toplumları ve uygarlıklarının unsurları transfer edilir.

Kent; ürettiği katma değeri, buna bağlı olarak ortaya çıkardığı ve kente mahsus faaliyetleri, kurumları, statüleri ile yapısal bir karmaşıklığa sahip olsa da bu karmaşayı düzene sokan, bürokrasi adı verilen bir mekanizmaya da sahiptir. Kurallar ve bu kuralları belirleyen, uygulayan otoriteler aslında ne kırsal hayatın ne de kentin katma değer üretme sisteminin içinde olmayan, sadece kente özgü bir bürokrasi ortaya çıkarır. Siyasi, idari, mali, askeri bürokrasi bir kentin onsuz olmazı olarak ortaya çıkar.

Toplum ve devletin coğrafi alanında bulunan kentlerden birinin “primus inter pares” olarak belirginleşmesi ve başkent payesini alması temelde fiili bir değişimle söz konusu olur. Ancak istisnai durumlarda başka bir kente “başkent” statüsü verilir. Toplum ve devletin başkent olarak, doğal ve tarihsel bir değişimle ortaya çıkan kent yerine, seçilmiş veya inşa edilmiş olan kenti tercih ettiği durumlar ağırlıklı olarak askeri ve siyasal nedenlere dayanmaktadır.

Kent, insan yerleşmesi alanı olarak farklı, yoğun ve özgün bir alana dönüşerek diğer kentlerden ayrır. Kırsal için daha geçerli kabul edilen “gelenek” olgusu kent için daha geçerlidir. Kent, dili kullanma biçimiyle (lehçe, ağız, şive), seremonileriyle, mimarisıyla, kurumlarıyla başka kentlerden ayrı formlara sahiptir. Bu zgnlğn nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Aralarında kısa mesafe olan kentlerin dahi birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip olması sık karşılaşılan bir durumdur.

Kentin bireyler için kırsal alandakinden daha güçlü aidiyet üretmesi söz konusudur. Kırsalda daha az nüfusa sahip, birbirleriyle çoğunlukla biyolojik bağlarla ilişkili insanların köy ve kasabalarına aidiyet hissi duymaları hemen açıklanabilir bir durumdur. Ancak kentin farklılık, çeşitlilik ve hareketlilikte sahip olduğu yoğunlukla, bireyin hangi nedenle aidiyet hissedeceği tartırılmıştır.

Literatürde aidiyet, bir kimlik önermesi olduğunda söz konusu olabilen bir kavram olarak kabul edilmiştir. O halde kent bireylere, bir "kentli" kimliği önermekte ve birey bu kimliğe aidiyet duymaktadır. Metropol ve megapol büyüklüklerine erişinceye kadar, kentler için geçerli kabul edilebilecek durumun artık ileri sürülemeyeceği söylenebilir. Nitekim Metropol ve Megapol aşamasında herkesin üzerinde anlaşabileceği bir "kimlik" yoktur. Bu ölçüklere erişen, büyüyen kentlerde ortaya çıkan hemşehri derneklerinin, metropol ya da megapol kentlerin, kendilerine özgü kentli kimliği üretmemesinden kaynaklanan boşluğu doldurdıkları ileri sürülmektedir. Bu görüşü savunanlara göre ancak göçle ulaşılabilen bu büyüme, göç edenlere kabul edebilecekleri bir kentli kimliği sunmakta zorlanmakta, geldikleri kentin kentli kimliği hatta kasaba – köy kimliği korunmaktadır.

Kent, sahip olduğu çeşitliliği ve yoğunluğu karmaşadan uzaklaştıran normlarla düzenleyen mekanizmalara sahiptir. Bu normların bir kısmı başkent tarafından üretilir ve ülke genelinde tüm kentleri de bağlayan niteliğe sahiptir. Bir kısmını ise kendisi üretir ve dolayısıyla "yerel" yönetim olarak adlandırılan mekanizma, normların üretilmesini ve uygulanmasını sağlamaktadır. Kentlerin kendisine özgü, "gelenek" olarak tedavül edilen normlarıyla bir kent düzeni ortaya çıkarılır.

Normların bireyler üzerindeki en önemli etkisi; başkent tarafından ortaya çıkarılan ve tüm ülkede geçerliliği olan bir hukuk sistemine uyum sorumluluğu doğurmasıdır. Yerel yönetimin başkent gözetiminde ortaya çıkardığı yerel normlarla bu sorumluluk alanı tamamlanır. Kent bu normlar alanı içinde bireylerin, grupların, sosyal tabakaların ve kurumların çeşitlilik ve yoğunluğundan kaynaklanabilecek karmaşadan uzak kalır.

Başkent in sunduğu normlar, ülkenin tamamı için genel olarak düzenlenmektedir. Dolayısıyla herhangi bir kent için uygulanabilir olmak durumundadır. Kentin kendi mekanizmalarıyla ürettiği normlarda ise öncelik yerel, kentsel durumlara yönelmiştir. Kentin belki başka bir kentte hiç karşılaşılacak konularını düzenleme amacı taşımaktadır. Bu iki norm kaynağının çakışması tarihsel olarak sık karşılaşılan bir durumdur.

Askeri, siyasi, coğrafi, ekonomik nedenlerle birçok kent için ülkenin genelinde geçerli normlara göre istisna normlar düzenlenmiş, birçok kentin yerel yönetimine kendilerine özgü normlar üretme hakkı tanınmıştır.

Kentlerin çeşitlilik ve yoğunluklarını düzenlemeye odaklanan normlar karşısında birey; zamanla gelişen haklara sahiptir. Bu haklar bireyin, kentin karar alma süreçlerine katılma, şirket, dernek gibi örgütlere sahip ya da dahil olarak kentteki etkinliğini artırmayı sağlamıştır.

Kent, bireyler için sürdürülebilir, gelişmiş bir habitat seçeneği durumundadır ve bu durum bireyin kentte yaşama kararı verdiği anda bir nevi toplum sözleşmesi ortaya çıkarmaktadır. Birey, merkezi hükümetin, yerel yönetimin ve nihayet kentin geleneklerinin oluşturduğu bir hukuki zeminde haklara ve sorumluluklara sahiptir. Sosyolojik açıdan bir "kimlik" ve hukuksal açıdan bir "taraf" durumundadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Kent ve Kentleşme Süreci

Kent, insanların bir arada olma ihtiyaçlarından kaynaklanan bir yerleşim yeri olarak nüfusunun çoğu ticaret, sanayi ya da hizmet alanında çalışan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanıdır.¹ Kentin hangi ihtiyaçlara dayalı olarak ortaya çıktığı konusunda farklı gerekçeler ileri sürülmüştür. Ağırlıklı olarak, bireylerin kendi aralarında karşılıklı ihtiyaçlarını sunmalarına dayalı bir toplanma olgusuna atıf yapılmaktadır.²

İhtiyaçlar bağlamında, ihtiyacın karşılanması öncesi ve sonrasında insanları bir arada yaşamaya yönelten Saikler de tartışılmıştır.³ Farklı yerlerden gelen insanların bir pazarda buluşmaları, karşılıklı sunum ve akitlerini yaptıkları ama bir zaman sonra geldikleri yere dönmek yerine pazarın çevresinde yaşama kararı vermeleri, kent olgusunun da başlangıcı kabul edilen bir aşama olarak gösterilmektedir.⁴

Pazar çevresinde toplanma, yerleşme aşaması aynı zamanda geldikleri yerin dışında yeni bir aidiyet ve yeni bir organizasyona dahil olma istencine dayanmaktadır. Özellikle organizasyon sürecinin hiyerarşi ve işbölümü ortaya çıkarması literatürde “etkileşim süreci” olarak incelenmiştir.⁵

Ama bu genel ifadenin ötesinde süreçlerle kente dahil olduklarını açıklamak için literatürde çok sayıda tespit ve görüş ortaya atılmıştır. Bu tespit ve görüşlerin temelinde insan etkileşimleri bulunmaktadır. Simmel, kenti “iş bölümü mekânı” olarak tarif etmektedir ve insanlar arasındaki etkileşimin nesne ve eylemleri ihtiyaca dönüştürdüğünü, bu ihtiyaçların karşılıklı arz ve talep edilebilmesi için birarada bulunmanın ve işbölümü yapmanın zorunlu hale geldiğini belirtmektedir.^{6 7}

¹ Mübeccel Kıray, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 22.

² Richard Sennet, *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 59.

³ David Harvey, *Sermayenin Mekanları - Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012, s. 107.

⁴ Kıvılcım Akkoyunlu, *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine*, İmge Yayınevi, Ankara, 2017, s. 66.

⁵ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınevi, İstanbul, 2007, s.58.

⁶ Simmel, a.g.e. s. 58.

⁷ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. A. Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 142.

Ekonomik amaçlı etkileşimin temelinde mal ve hizmetlerin tedavül ettirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.⁸ Ekonomik faaliyetlere konu olabilecek yeni mal ve hizmetleri tanıyan bireylerin, bunları sağlayan üretici ya da tacir bireylere ulaşabilmek için gösterdikleri çaba, pazaryeri ihtiyacı doğurmuştur. Pazaryerinin, insanların bir araya gelmeleri için gerekçeye dönüşmesi; mal – hizmet üreticilerinin alıcılarına ulaşmak için barınak ve atölyelerini burada kurmaya başlamaları, kentleşmenin arkaik temellerini atmıştır.⁹

Kentin özünde bir panayır olması, insanların mekana sık uğrama hatta sürekli ikamet etme ihtiyaçları bugünün kentlerine kadar devam eden bir hüviyete dönüşmüştür.¹⁰

Günümüzde de kentler, festivaller, turnuvalar, şenlikler, olimpiyatlar, fuarlarla insanları kendilerine çeken bu özelliklerini vurgulamaktadır. Ortaçağ'da ortaya çıkan arasta ve kapalı çarşılardan bugünün ticaret ve alışveriş merkezlerine evrilen kent ticareti; köy, kasaba hatta diğer kentlerde bulunamayan ürün ve hizmetlerin alım satımını yapmak için insanları bir araya getirmekte; çeşit, miktar ve fiyat seçenekleri sunmaktadır.¹¹ Bu hareketliliğin sonucunda kent, kırsal alanda elde edilemeyen konforlu yaşamın finansmanını sağlayan bir sosyal mekanizmaya dönüşmektedir.¹²

İkamet edilen, eğlenilen, kamusal ve sosyal hizmetler verilen, eğitim alınan, tedavi olunan, adalet dağıtan mekanlar, binaların eklenmesiyle kentleşme, insan yerleşmelerinin ileri bir aşamasını temsil etmektedir. Dolayısıyla kentleşmede bireyler, az nüfuslu, dar mekanlı kırsal alanlardan gelmekte ve farklı özellikler taşımaktadır. Farklılaşma hem gelinen yerdeki insanlardan hem de kentte yaşayan ve başka yerlerden gelenlerden farklılığı tanımlamaktadır.

Kentleşme süreci birey, dört farklı eksenden gelen bireylerden farklı olandır:

- Terk Edilen Kırsal Alanda Yaşayan Bireyler: Kente gelen birey artık göç ederek terk ettiği yerde bıraktığı hemşerilerinden, akrabalarından farklı düşünce,

⁸ Ayşegül Mengi, *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007, s. 27.

⁹ Mengi, a.g.e. s. 29.

¹⁰ Sennet, a.g.e. s. 63.

¹¹ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Çev. Ş. Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 33.

¹² Max Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çev. M. Ceylan, Yarın Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 47.

beceri, niteliklerle ayrılmış ve farklılaşmıştır. Yerel kültür ve alışkanlıklarını devam ettirmektedir.¹³

- Başka Kırsal Alanlardan Gelen ve Kente Yerleşen Bireyler: Kendisiyle aynı dönemde, başka kırsal alanlardan gelen bireylerden yerel kültür ve alışkanlıklar bakımından farklıdır.¹⁴

- Bireyin Geldiğinde Kentte Yaşar Bulduğu Bireyler: Kırsal alandan gelerek yerleştiği kente veya kente dönüşecek alanda, yaşarken hazır bulunan nüfusla da arasında düşünce, gelenek, eğitim gibi nedenlere dayalı farklılıklarla karşılaşmaktadır.¹⁵

- Kentte kısa süreli bulunan bireylerle farklılıklar: Kent, ikamet edilme dışında turizm, ticaret, eğitim, memuriyet gibi birçok nedenle sürekli yerleşme isteği olmayanlar için de çekim alanıdır. Birey bu kesimlerden de farklıdır.^{16 17}

Kent ve kentleşme birlikte ele alınan kavramlar durumundadır ve heterojen özelliklere sahip bireylerin birlikte yaşadıkları mekanı ifade etmektedir. Kentleşme ise işbölümü eksenli bir süreç olarak görülmektedir.¹⁸ Aynı zamanda kent, bireylerin aralarındaki ilişkileri gözetleyen ve koruyan bir yapılar bütünü kabul edilmektedir.¹⁹²⁰

¹³ S. Akman Ulutürk, *İstanbul'a Göç Eden Birinci ve İkinci Nesil Göçmenler Arasında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşam Açısından Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bir İnceleme*, İÜ İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 2006, 2(49), s. 53-99.

¹⁴ Ömer Laçiner, *Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken Taşraya Bakmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 32.

¹⁵ Enis Yeter, *Kentsel Değişme ve Kültür Değerleri*, Tarihi Kentler Birliği Yayını, İstanbul, 2008, s. 47.

¹⁶ Harvey, a.g.e. s. 109.

¹⁷ İlhan Tekeli, *Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler, Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 41.

¹⁸ Weber, a.g.e. s. 49.

¹⁹ David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Moralı, Metis Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 16.

²⁰ Pirenne, a.g.e. s. 34.

1.1. Kentin Tanımı

Kentin ne olduğunu tarihsel olarak, geçirdiği evrelere bakarak tarif edilmeye çalışılmıştır. Tarihsel çağlar, belirli materyallerin veya nesnelerin; bitki ve hayvanların değerlendirilebilmesi için insanın teknoloji arayışı bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre Taş Devri, Cilalı Taş Devri veya Neolitik Çağ tanımları aynı zamanda bir insan yerleşmesine tekabül etmektedir. Bu tasnifi literatürde ilk defa yaban Childe olmuştur. Ona göre insanoğlunun kentle serüveni, insanlık tarihini “neolitik” ve “kentsel” devrimlerle ayıracak kadar önem taşımaktadır.²¹

Önce avcılık ve toplayıcılık, ardından yerleşik hayat ve tarım toplumuna geçen insan bu iki önemli değişimi aslında neolitik çağ içinde gerçekleştirmiştir. Ama asıl önemli gelişme, ürettiği hizmet ve emtiaları bir başkasına sunma yetisini kazanmasıyla ortaya çıkmış ve bunun için yerleşik hayatı, tarım dışı başka amaçlar için, meslek ve sanatların icrası için, ticaret için kullanmaya başlamıştır.

Childe kentselliği daha da ileri bir noktaya taşıyarak ele almakta ve salt ekonomik amaçlara dayalı faaliyetler dışında gerekçeler dile getirmektedir. Ona göre emek yoğun işbirliği ve etkileşim alanı olan kent sadece fiziksel ihtiyaç ve eylemlere değil, tinsel ihtiyaç ve eylemlere de hitap etmektedir.²²

İnsanlar kentte din adamlarını, danışmanları, eğiticileri bulabilmektedir. Yahut bu faaliyetlerle uğraşanlar, muhataplarına kentte ulaşabilmektedir. Sanat alanında ise kent neredeyse tek başına bir otonom yerleşke durumundadır ve sanatın sadece kentte yapılabilirliği algısı kabullenilmiştir.^{23 24}

Sosyal hayatın gelişimine göre kente dahil olma kararı veren bireyler için kent bir buluşma, yerleşme mekanı olmanın ötesinde, bireyin maddi ve sosyal kimliğini ortaya çıkardığı fiziksel alan olarak tanımlanmaktadır.

Bir kentte yaşamak o kentin diğer kentlerden farklılıkları üzerinden bir kimlik inşa etme fırsatı sunmaktadır. Buna göre “Londralı olmak, İstanbullu olmak” gibi farklılıkları tanımlamaktadır. Dilde şive ya da diksiyon farklılıkları, giyim-kuşam,

²¹ Gordon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 23.

²² Ioanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Yankı Yayınları, Ankara, 1971, s. 37.

²³ Childe, a.g.e. s. 24.

²⁴ Akkoyunlu, a.g.e. s. 67.

damak tadı, hobi ve beceriler gibi belli bir kente özel farklılıklar bireye de yansımaktadır.

Dolayısıyla kentleşme süreci kent toplumunun heterojenliği üzerinden farklılıkların bireyden bireye taşınmasına olanak sağlamaktadır. Bilginin öğretilirliği artmakta, her bireyde farklı yorumlanarak ya da işlenerek yeni bilgi alanları ortaya çıkarılabilmektedir. Kırsal alan ve köylerde sürekli tekrarlanan, geleneklere dayalı bilgi ve beceriler kentte yaygınlığa dönüşmektedir. Belirli bir zaman diliminde yaygınlık kazanan bilgi, beceri ve davranışlar “moda” olarak tedavül etmektedir.²⁵

Kentin bir başka çekici tarafı bilgi ve becerinin yoğunlaşarak uzmanlıklara dönüşümüne fırsat sağlaması ve bunlara dayalı statülerin elde edilme olanağı bulunmasıdır. Yeni bir bilgi veya buluşa dayanarak mal ve hizmet üretme, soyut ya da maddi, mal veya hizmet türü talepler yaratabilmektedir. İcatlar daha kolay diğer insanlara sunulabilmekte ve pazara ulaşabilmektedir. Uzmanlaşmış emek, toplumsal görevlerin dağılımını sürekli yenilemektedir. Ürün işleme, ürün tasarlama, ambalaj veya sunum yenilikleri ile sürekli gelişen bir pazarlama, dinamik bir ekonomi ortaya çıkarabilmektedir. Karşılığında bir önceki heterojen düzeyin daha ilerisinde daha kalabalık ve daha karmaşık ilişkiler ağı meydana gelmektedir.²⁶

Sadece bilim ve teknoloji alanıyla sınırlı kalmayan bu genişleme, sanat, kültür, inanç gibi soyut alanlarda da emeğin ve statünün tedavül edebildiği bir katma değerden beslenebilmektedir. Sermaye birikiminin gelişimine paralel büyüyen refah, müzik, tiyatro, resim, heykel ve daha birçok sanat dalının iktisadi ve sosyal karşılık bulmasını sağlamaktadır.²⁷ Emeğin uzmanlaşması, toplumsal görevlerin karşılıklı bağımlılığının artması ve farklı işlevlerin ayrışması aracılığıyla gelişen bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Kültürel çevre genişlemekte ve bu süreç kenti dilin en zengin biçimiyle konuşulduğu bir çevreye dönüştürmektedir.²⁸

²⁵ Polanyi, a.g.e. s. 149.

²⁶ Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Y. Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 13.

²⁷ Henry Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Irmak Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 33.

²⁸ Williams Raymond, *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 43.

1.2. Kentleşme Nedenleri

Literatürde kentleşmenin nedenlerini tasnif etmek amacıyla birçok farklı görüşleri sürülmüştür. Bu görüşlerin genel olarak kentleşme nedenlerini ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik olarak tasnif ettiği görülmektedir.²⁹ Aslında bu dört etmen ya da gerekçe birbiriyle ilintilidir.^{30 31}

1.2.1. Ekonomik Nedenler

Kent, insanların ürün ve hizmetlerini tedavül ettirdikleri bir pazar etrafında ortaya çıkar. Bu durum antik çağlardan beri değişmeyen bir gerçek durumunda olmakla beraber pazar, zamanla biçim değiştirmiş ve günümüzde mekana bağlı olmaktan kurtulmuştur.³²

Tarihsel olarak kırsal alanda ortaya çıkan değişimler ve kentlerde daha fazla ekonomik faaliyet ortaya çıkmasına bağlı olarak artan bu değişim, kenti çekim merkezine dönüştürmüştür.³³

Ekonomik faaliyet kavramı insan hayatında olduğu gibi toplumsal hayatta da temel davranışlardan kabul edilmektedir. İnsanın bu faaliyetleri ortaya çıkarabilmesi, katılabilmesi ve sürdürülebilmesi için dayandığı “fayda” güdüsü, başka insanlarla ilişkilerinde belirleyici durumundadır. Kent, mekan olarak bu faaliyetlerin yürütülebildiği kapsamlı bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Tarımdan sanayiye geçiş olarak tanımlanan değişim, yeni hizmet, beceri ve ürün türleri ortaya çıkarmakta, üretim ve hizmet modleri sektörleşmektedir. Bunun doğal sonucu olarak, ancak kent gibi bir alanda yaşanabilecek bir organizasyon alanı ortaya çıkmaktadır. Tarım teknolojilerinin gelişimi ile birlikte yaşanan tarım politik, askeri veya stihdamı kapasitesi, artık nüfusun kentte ortaya çıkan sektörlerle yönelmesine yol açmaktadır.

Tarihsel değişime bakıldığında, kentlerin Sanayi Devrimi ile birlikte yaşadığı fiziksel değişimlerden biri, “getto”, “varoş” ve “gecekondu” olarak tanımlanan alanların ortaya çıkışıdır. Bu kent alanları temelde kentin yoğun iktisadi hayatında yer almak için göç eden kırsal alan nüfusunun eseridir. Bu alanlar aynı zamanda

²⁹ Lewis Mumford, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Çev. G. K. Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17.

³⁰ İonna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Yankı Yayınları, Ankara, 1971, s. 21.

³¹ Mübeccel Kıray, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 73.

³² Kıray, a.g.e. s. 74.

³³ Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Çev. N. Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 111.

³⁴ Bauman, a.g.e. s. 51.

ekonomik açıdan alt sosyal nüfus tabakalarına yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.^{35 36}

1.2.2. Teknolojik Nedenler

Teknoloji, insan hayatının temel değişim dinamii olarak kabul edilmektedir. Doğa koşullarından zarar görmeme, doğanın sunduğu olanaklardan yararlanma, faydanın artırılması gibi birçok nedene dayalı olarak insan sürekli teknoloji üretimi ve kullanımı konusunda isteklilik göstermiştir.³⁷

Değişim istekliliği, teknolojinin üretimi ve kullanımı için kırsal alanda sağlanamayacak yeni fiziksel alanları gerektirmektedir. Atolyeler, fabrikalar, kenti ortaya çıkardığı geleneksel pazarlara eklenmiş ve kent için bu unsurlar yerleşme nedeni olmuştur. Bir göç sebebi olarak kırsal alandan kentsel alanlara doğru yönelim nedeni kabul edilmiştir.

Özellikle 20. yy başlarından itibaren sadece teknolojiye dayalı kentleşmelerle karşılaşmaktadır.³⁸

1.2.3. Siyasal Nedenler

Kent mekan ve yaşam odağı olarak ait olduğu ülkenin egemenlik alanı içinde bulunan bir yönetsel öge durumundadır. Tarihsel açıdan kent, yöneten – yönetilen ilişkisinin yoğunlaşmasına dayalı bir devinimi yansıtmaktadır. Bu durum kentin siyasal fonksiyonlara da sahip olmasına neden olmaktadır. Nitekim Ortaçağ'da kentler, münhasır bir alan ve yetkide egemenlik alanları olarak ortaya çıkmaktadır.³⁹

Kent, zamanla siyasal fonksiyonunu devlet erki ile paylaşan ve kendisine ait elit-avam tabakaları bulunan, sosyal sınıf ve tabakalar arasında sınıfsal hiyerarşi gözlenen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu siyasallaşma kentin kendi içinde, diğer kentlerle ve devletle devam ederek büyümektedir. Kente yüklenen siyasal fonksiyonlar; tarihsel, jeopolitik, askeri veya etno kültürel nedenlerle onun görünümünü ve değişim sürecini etkilemektedir.⁴⁰

³⁵ Tekeli, a.g.e. s. 27.

³⁶ Bauman, a.g.e. s. 37.

³⁷ Harvey, a.g.e. s. 74.

³⁸ Kıray, a.g.e. s. 13.

³⁹ Pirenne, a.g.e. s. 71.

⁴⁰ İrbey Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat Yayınları, Ankara, 2008, s. 33.

Çoğu zaman devlet erkinin siyasal kararları kentlerin değişimlerinde temel belirleyici durumunda olmaktadır. Kente yapılan yatırımlar, göçü teşvik eden ya da kolaylaştıran idari düzenlemeler ve başkent ilan etme gibi statüsünü değiştiren kararlar kentlerin siyasal etkileşime açık olduklarını göstermektedir.⁴¹

1.2.4. Sosyo - Psikolojik Nedenler

Kent sosyal bir varlık olarak kendisine özgü kurumlar ve faaliyetler ortaya çıkarmaktadır. Bu kurum ve faaliyetler "kamu hizmeti" olarak vatandaşa sunulmaktadır. Yine bu nitelikte hizmetlerin özel hukuk alanında, girişimcilik yoluyla ikame seçenekleri bulunmaktadır.⁴²

Kurum ve hizmetlerin yoğunluğu kenti, temel hizmetlerden ve refahı artıran faaliyetlerden yararlanmak isteyen insanlar için çekici kılmaktadır. Farklı seçenekler sunan kent, yeni insanlar, yeni kurumlar, yeni faaliyetlerle büyümektedir.⁴³

Kentin çekim alanı olmasındaki bu psiko-sosyal yön ve iç-göç bağlamında belirleyicidir. Geçim koşulları, refah, girişimcilik, sosyal refah, ekonomik fırsatlar nüfusun artmasına ve kentin büyümesine yol açmaktadır.⁴⁴

1.3. Kentleşme Kuramları

Kentin yapısını anlamaya dönük kuramlar, kent kuramları olarak adlandırılmaktadır. Bu kuramlar kentlerin neden ortaya çıktıklarını ve unsurlarını açıklamaya çalışmaktadır.^{45 46}

1.3.1. Geleneksel Kuramlar

Kentlerin fiziksel oluşlarını açıklamaya yoğunlaşan geleneksel kuramlar özellikle çevre bilimden yararlanmaktadır.

⁴¹ Akkoyunlu, a.g.e. s. 52.

⁴² Anthony Giddens, *İleri Toplamların Sınıf Yapısı*, Birey Yayınları, İstanbul, 1999, s. 93.

⁴³ Jürgen Habermas, *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak - Siyaset Kuramı Yazıları*, Çev. İ. Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 49.

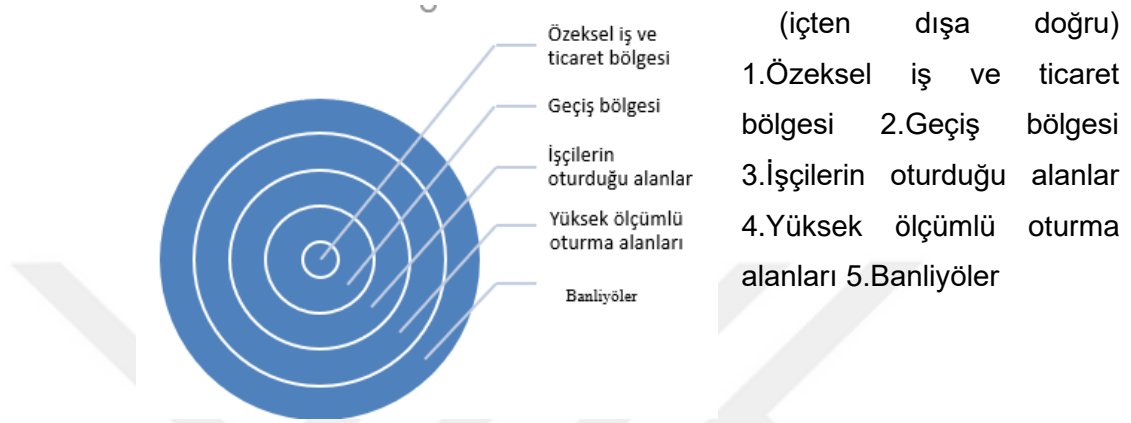
⁴⁴ Tekeli, a.g.e. s. 61.

⁴⁵ Sennet, a.g.e. s. 72.

⁴⁶ Kemal Görmez, *Kent ve Siyaset*, Gazi Kitabevi Yayını, Ankara, 1997, s. 17.

1.3.1.1. Ortak Merkezli Çemberler Kuramı

Ortak Merkezli Çemberler Kuramı, kentin içyapısında meydana gelen değişimin herbirini bir çember olarak kabul eder. Değişim unsurları olarak görülen her bir çember bir düzlem üzerinde yer yer birbirilerine teğet durumdayken yer yer de ayrılırlar.⁴⁷

Yapılan verisel araştırmalar sonucu oluşan tablo.

1.3.1.2. Dilimler Kuramı

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ölkelerde kentlerin ulaşım olanaklarına göre gelişim gösterebileceğini savlayan bu kuramda kentler bir güzergah üzerinde semtler oluşurmaktadır. Ancak semtleri birbirine bağlayan yol, sosyo-ekonomik açıdan iyi durumda olan semtlerin, daha zayıf durumdaki semtlerin ters yönünde konuşlanacağını ileri sürmektedir.⁴⁸

1.3.1.3. Birden Fazla Merkezli Büyüme Kuramı

Bu kurama göre kentlerde, semtlerden bazıları diğerlerine göre öne çıkar ve çevrelerindeki semtlerin merkezi durumuna gelir. Kentin içinde belirli semtler bu şekilde semt öbekleri oluştururlar. Bu durum genellikle ticari faaliyetler, sanayi yatırımları, tarihi mekanlar, konut alanları gibi özel yoğunlaşma meydana gelen

⁴⁷ Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Yayınevi, Ankara, s. 13.

⁴⁸ Keleş, a.g.e. s. 14.

semtlerde görülmektedir. Kurama göre öbikleşme 6 farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir.⁴⁹

1.3.1.4. Merkezileşen Yerler Kuramı

Kentlerin büyüme trendleri, kentte ortaya çıkan uzmanlaşma düzeyi ile doğru orantılı kabul edilmektedir. Kentin sunabildiği hizmetlere dayalı olarak belirli konularda diğer alanlara göre daha özgün bir konum elde edebilmektedirler. Burada temel nokta semtlerin merkezileşmesinde iş ve ticaret başta olmak üzere öbikleşmenin değil, o semtteki itibari düzeyin belirleyiciliği bulunmaktadır.⁵⁰

1.3.2. Toplumbilim Kuramları

1.3.2.1. Karl Marx ve Yeni Marxçı Kuramlar

Karl Marx için kent insani yaşam için ulaşılmaması gereken önemli bir aşamayı simgelemektedir. Kırsal yaşamda ortaya çıkan artı değer, toplum yararı dışında biriktiren bir mekanizmaya sahiptir.⁵¹

Bunun temel nedeni, kırsal yaşamın birey ve topluluk için önerdiği işbölümünün kentle kıyaslandığında yetersizliğidir. İşbölümünün azlığı ve etkisizliği, artı değeri daha az elde etmesini kolaylaştırmaktadır. Üstelik kır hayatı değer üretenlerin kendi aralarında dayanışmasını önlemektedir. Kentte ise artı değer olarak daha fazla elde tutulurken, üreticiler arasındaki irtibatın kurulması daha kolay hale gelmektedir.

Kırsal yaşam sömürü ve yoksulluğu çözmeden, paylaşım yapmadan ele alırken, kentte sömürü ve yoksulluğun ortadan kalkması için dayanışma yapılabilme olasılığı daha fazladır.⁵²

1.3.2.2. Henri Lefebvre - Toplumsal Ürün Olarak Mekan

Kent bir mekan olarak sürekli sosyal ve fiziksel dönüşüm halindedir. Mekan olma cihetiyle kentin yaşadığı değişim paradigmatik niteliktedir. Dolayısıyla kentli olmak ilerici bir adımdır. Kentleşme ise uygarlaşmayla eş anlamlı kabul edilmektedir.⁵³

⁴⁹ Keleş, a.g.e. s. 15-15.

⁵⁰ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s. 61.

⁵¹ Lefebvre, a.g.e. s. 47.

⁵² Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi - İdeolojiler Ve Köylü Hareketleri*, İQ Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 117.

⁵³ Lefebvre, a.g.e. s. 19.

1.3.2.3 Manuel Castells - Kolektif Tüketim ve Kentsel Hareketler

Kent üretim tarzlarının değişimini, teknolojik açıdan karmaşıklaşmasını ama organizasyonel düzeyinn ileriye gitmesini ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır. Kuramı ortaya çıkaran Manuel Castells, tüm bu süreçlerin kolektif açıdan, tüketime göre konuşlanmış üretim ve organizasyon örgüsünden kaynaklandığını belirtmektedir. Castells, mutlak, tarihsel, soyut, diferansiyel ve kutsal olarak mekanı beş ayrı özellikte incelemektedir.^{54 55}

1.3.2.4. Durkheim

Sosyal ya da ekonomik olsun geçirdiği aşamalar itibariyle kenti, kapitalizmin eseri olarak kabul eden Durkheim, özdeksel ve tinsel yoğunluk olarak iki oluşumdan bahsetmektedir. Ona göre kentleşmenin oluşumu ve ilerlemesi, “tinsel yoğunluk” ile doğru orantılıdır.⁵⁶

1.3.2.5. Max Weber

Max Weber, ilkesel olarak kenti, Batı Uygarlığı ekseninde almakta ısrar etmektedir. Dünyadaki kentleşme olgusu içinde Avrupa uygarlığının kent olgusunu ayrı bir yere koymakta, ölçek kabul etmektedir.⁵⁷

1.3.2.7. Louis Wirth

Kent kuramları içinde, doğa ve insan ilişkisine dayalı en yalın açıklamayı L. Wirth yapmıştır. Wirth, ekolojik açıdan kenti incelemekte ve kenti yaşayan bir organizma olarak kabul etmektedir. Kentin nicel olarak (nüfus sayısı, mekansal büyüklük gibi) analizine olanak tanımasa da nitel olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Chicago Okulu olarak adlandırılan sosyoloji ekolünden olan Wirth için kenti açıklayan, nicelikten çok niteliksel özelliklerdir.⁵⁸

⁵⁴ Görmez, a.g.e. s. 19.

⁵⁵ Manuel Castells, *Kent Sınıf İktidar*, Phoenix Yayınları, İstanbul, s. 117.

⁵⁶ Keleş, a.g.e. s. 62.

⁵⁷ Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 147.

⁵⁸ Keleş, a.g.e. s. 63.

1.3.2.8. G. Simmel

Kentin kapitalizmin bir olgusu olarak ele alan Georg Simmel, küçük – büyük kent tasnifi yapmakta, kentlerin ekonomi dışı nedenlerle de ortaya çıkabileceğini ama para ekonomisi olmadan kentinin büyüemeyeceğini belirtmektedir.

Simmel bu şekilde, kentleşmeyi sadece demografik ve sosyal büyümeden ibaret görmemektedir. para ekonomisine dayalı büyüme siyasal, kültürel ve sınai büyüme nedenlerini zaten kapsayıcı ekonomisinin kabul edilmektedir. Dolayısıyla nüfusun birikerek kentin büyük kente dönüşümü gibi yalın bir tanımlamaya Simmel karşı çıkmaktadır.⁵⁹

Ülke genelinde para ekonomisine dayalı büyümenin, kentlerin büyüme süreci ile doğrudan ilgili olduğunu belirten Simmel, bu sürecin sonunda birbirleriyle sıkı ilişki içinde, yeni büyük kentlerin ortaya çıkacağını, aslında büyük kentlerin kendi aralarındaki etkileşimin varlıkları için zorunlu olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

1.4. Tarihsel Dönüşümüyle Kentleşme

Tarihsel açıdan kentlerin ortaya çıkışı 10 bin yıl öncesine kadar dayandırılmaktadır. Kentin Pazar etrafında kümelenen insan birikmeleriyle meydana gelmeye başlaması tezine dayalı olarak ele alınan bu oluşum, Göbeklitepe arekolojik buluşu ile sarsılmıştır. Göbeklitepe, bir dini seramoni alanı olarak kayıtlara geçmiştir ve pazara dayanmadan, bir dini ritüel alanının etrafında insan birikmeleri olduğuna ilişkin kanıtlar sağlamıştır.

Kentleşme sürecinde Hindistan'ın İndus Vadisi'nde MÖ 10 bin yıl öncesinde ilk kent kalıtlarına rastlanılmaktadır. Arkaik kentleşme Çin'de, Akdeniz'de ve Meksika'da MÖ 4 bin ile 2 bin arasında kentlerin var olduğunu göstermektedir.⁶¹

Kentlerin ortaya çıkışında ilk evre tarım toplumu döneminde yaşanmıştır. Dolayısıyla ilk kuşak sayılabilecek kentşler tarıma dayalı ekonominin gereklerine göre oluşan yerleşmeleri tanımlamaktadır.⁶²

⁵⁹ Simmel, a.g.e. s. 59.

⁶⁰ Keleş, a.g.e. s. 63-64.

⁶¹ Pirenne, a.g.e. s. 54.

⁶² Akkoyunlu, a.g.e. s. 35.

Kentlerin devam eden süreçte siyasal varlıkları ortaya çıkmış ve Roma İmparatorluğu'nda bu siyasallaşma, başkent güdümünde gelişme sağlamıştır.⁶³ İmparatorluğun sonlarına doğru ise kentlerin siyasallaşması artmış ve kavimlerin uluslaşma sürecinde kentler önemli aktörler olarak yer almıştır.⁶⁴

Kentlerin, ekonomik faaliyetleri, artı değeri koruma ve can güvenliğini sağlama vaatlerinde bulunan kent iktidarları ve garnizonla bütünleşmesi, Ortaçağ feodalitesinin kent devletlerinin ortaya çıkışına zemin oluşturmuştur. Bu dönemde kent iktidarlarına din adamları, seçkinler ve askeri liderler dahil olarak, devlete dönüşümü başlatmışlardır.⁶⁵

Ortaçağ'ın kentleşme sürecine önemli bir katkısı da göreceli olarak sağlanan istikrarın tüccar sınıfın oluşumunu kolaylaştırmasıdır. Tüccar sınıf, diğer kentler ve kırsal alanlar ile kentler arasında hareketliliklerini artırdıkça, insanların kente yerleşmelerine neden olacak bir süreci başlattıkları belirtilmektedir. Weber'in kent için Avrupa'yı temel almasında gerekçe olarak sunduğu bu durum, ona göre bir gelişme dinamiğidir. Pirenne ise büyük tüccar sınıfın zamanla profesyonelleşmesine ve kendi aralarında iktisadi ilişkileri kurumsallaştırmasına bağlı olarak dönüşüm geçiren bir kentleşme ortaya çıkarmıştır.⁶⁶ Weber tüccar sınıfın ortaya çıkmasıyla birlikte zenginliğe dayalı bir itibar elde eden kentlerin aynı ölçüde özerkleşebildiğini belirtmekte ve bunun da sivilleşme ile demokratikleşmeyi içeren bir kentleşmeyi başlattığını belirtmektedir.^{67 68}

Yakalanan bu ivme on birinci ve on beşinci asırlar arasında ticaretin hareketliliğini artırmış ve uluslararası ticaret için zemin hazırlamıştır. Yeni aşamada coğrafi keşifler için motivasyon yükselmiş ve özellikle deniz ticaretinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu süreç liman kentlerinin bir kentleşme modeline dönüşmesini sağlamıştır. Zira başka ülkelerden gelen insanların taşıdıkları inançlar, kültürler, diller kent atmosferinde bir arada yaşamayı deneyimlemiştir. Artık surlar arasına gizlenmeyen kent yaşamı, liman kentlerinde kıtalararası

⁶³ Childe, a.g.e. s. 47.

⁶⁴ Castells, a.g.e. s. 117-118.

⁶⁵ Lucien Febvre, "**Tarı Yönünde Çaba**", *Rönesans İnsanı*, Çev. M. A. Kılıçbay, İmge Yayınevi, Ankara, 1995, s. 71.

⁶⁶ Pirenne, a.g.e. s. 72.

⁶⁷ Bauman, a.g.e. s. 41.

⁶⁸ Castells, a.g.e. s. 37.

kültürleri buluşturan, bu kültürlerle alış verişi olan bir organizmaya dönüşmüştür.⁶⁹

70

İleride sanayileşmeye ve sanayi devrimine yol açacak merkantilist birikme sadece altın ve değerli metallerin Avrupa'ya taşınımından ibaret değildir. Başka coğrafyalarla kurulan iletişim bilgiyi çeşitlendirmiş, yerelin dışındaki kültürler tanınmış, farklı teknolojilerle tanışılmıştır. Bu değişim yeni emtiaların işlenmesi ve pazara sunulması için teknolojinin gelişimine zorlamıştır. Marx bu durumu, "sanayileşme, talep edilen bir ilerleme" olarak yorumlamıştır.⁷¹

Kentin değişiminde tüccar sınıfıyla birlikte ortaya çıkan önemli bir sınıf da proleterya olmuştur. Gelişen tarım teknolojileri kırsal alanda istihdamı daraltırken, kentlerde ilerleyen ticaret ve sınaileşme yeni istihdam alanları ortaya çıkarmış, kırdan kente göçler ivme kazanmıştır. 19. yy dan itibaren proleterya vasıfsız emekten vasıflı emeğe hızla dönüşüm geçirmiştir. Ofis ve atolye emekçiliği ayrışması ile başlayan bu tasnif kısa süre içinde, kendi içlerinde ihtisaslaşmaları artırarak çok sayıda meslek ve iş kolu ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde yaşanan Sanayi Devrimi aynı zamanda kent vatandaş profiline, değişen ekonomik sisteme bağlı olarak değişen vatandaş profilini değiştirmesini sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte kent vatandaşı ekonomik, idari, siyasal sistemle etkileşim içinde, sorumluluk ve haklarla tanımlanan bir kentli kimliği ortaya çıkarmıştır.^{72 73 74}

1.5. Kent ve Yerel Yönetim

Kent hayatını düzenleyen kurumların genel niteliği, devletin merkezi teşkilatı içinde yer almakla beraber kent sınırları içinde kısmi yetkili kamu otoriteleri bulunmaktadır. Kısaca yerel yönetim olarak tanımlanan yerel otoritelerden belediyelerin temsil ettiği alan, yerel yönetim olarak tanımlanmıştır.^{75 76}

⁶⁹ Pirenne, a.g.e. s. 72-73.

⁷⁰ Mumford, a.g.e. s. 82.

⁷¹ Giddens, a.g.e. s. 94.

⁷² Bauman, a.g.e. s. 19.

⁷³ Harvey, a.g.e. s. 47.

⁷⁴ Harvey, a.g.e. s. 21-22.

⁷⁵ Banu Dalaman ve H. Murat Lehimler, *Köylerin Mahalle Statüsüne Dönüştürülmesinin Sosyal Etkileri*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 27.

⁷⁶ Görmez, a.g.e. s. 19-20.

Yerel yönetim kavramı kent toplumun ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü devlet yapıları olmakla beraber, seçikle ortaya çıkan karar vericileri, organları, meclisleri ve mevzuatları ile örgütsel açıdan farklılaşmaktadır.⁷⁷

Örgütlülükte temel farklardan bir diğeri de aldıkları kararın kenti doğrudan ilgilendirmesi, yerel halkın taleplerini onlara en yakın noktada almaları ve onlara hizmetleri sunmalarıdır.⁷⁸

Bu açıdan bakıldığında literatürde yerel yönetimlerin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür.⁷⁹

- Kentte yaşayan insanların yöneticilerini seçebilme haklarına sahip olması, onların iradelerine uygun hizmetlerin üretilmesini sağlamalıdır.
- Kentin gereklerine uygun özel kamu hizmetlerinin planlanmasını ve bu şekilde kent sakinlerinin özgün ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin ortaya çıkarılmasını sağlamalıdır.
- Demokrasinin kent genelinde hayata geçirilmesini sağlamalıdır.

Yerel yönetimlerin uluslararası alanda tanımlanan boyutları, Avrupa Konseyi tarafından özerklik olarak tanımlanmış ve şu özelliklerin bulunmasına yönelik beklenti dile getirilmiştir.

- Yerel özgürlüklere saygı gösterilmeli ve
- Yerel yaşamın özgül ve siyasal parti bağılılıkları üstü niteliği korunmalıdır.
- Merkezi yönetimle, yerel yönetim arasındaki denetim ilişkileri bağımsız yargı organlarınca kurulmalıdır.
- Yerel yönetimin mali özgürlüğü sağlanmalıdır.

⁷⁷ Mithat Arman Karasu, *Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutu*, Baro Birlik TBB Dergisi: [Http://Tbbdergisi.Barobirlik.Org.Tr/M2008-78-450](http://Tbbdergisi.Barobirlik.Org.Tr/M2008-78-450) Adresinden Alındı. Erişim Tarihi: 09 05 2020.

⁷⁸ Ortaylı, a.g.e. s. 112. (2020, 4 11).

⁷⁹ Ahmet Mutlu ve Nazlı Yücel Batmaz, *Türkiye'de Kent Hakkı*, Orion Kitapevi, Ankara, 2013, s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Kentli ve Bireyin Aidiyet Hissi

Kentlerin tarihsel gelişimi, her dönemde kente katılan değerlerin dönemler halinde üst üste birikmesiyle oluşmaktadır. Belirli bir tarihsel dönemin mimari anlayışı, dil akımları, sosyal hareketleri izler bırakarak kenti zenginleştirmekte, büyütmektedir.

Mekanda da etkisi görülen, fiziksel büyümeyi sağlayan devinim, kent kimliği yanında kent hayatının sosyal ve hukuksal normlarında değişimler yaşanmaktadır. Vatandaşlara yönelik hak ve sorumluluk tanımları, kente özgün olabilecek yönelimlerle gelişmektedir.^{80 81}

Burada kentli ve kent arasındaki ilişkinin, her kentin kendi tarihsel – dönemsel değişimlerine göre gelişimi ileride kent kimliğini de vazıh hale getirmektedir.

Kentin yönetsel açıdan başka kentlerden onu ayıran kurumları da bu süreçte ortaya çıkmaktadır. Özellikle sosyal hayatı düzenleyen sivil organizasyonlar, kamu hizmetlerini çeşitlendiren bürokratik mekanizmalar bu tarihsel dönemlerde yaşanan deneyimlerle ortaya çıkmakta ve kalıcılaşmaktadır. Vatandaşların, kentli kimliği ile kentin yönetilebilirliğine katkıda buldukları sivil girişimleri “bilinç” olarak yerleşme fırsatı bulmaktadır.^{82 83}

Farklı ölçeklerle belirlenmeye çalışılan bilinçte genel olarak aidiyet, kent refahı, ulaşılabilirlik değerleri dikkate alınmaktadır. Bilincin etkisiyle kent yönetilebilirliğine katılım aslında kentte demokrasinin gelişimini doğrudan etkilemektedir.⁸⁴

2.1. Kentleşme ve Kentlilik Bilinci

Kentleşme bireyin kimlik ve aidiyetini oluşturan önemli bir duruma dönüşmüştür. Kırsal yaşamda aidiyet, geleneklerden kaynaklanan davranış kalıpları ortaya çıkarırken, seyrek karşılaşılan değişmelerden az etkilenmektedir. Kentleşme, kimlik ve aidiyet üzerinde geleneklerin ortaya çıkardığı etkiyi normlar ile sağlamaktadır. Normların günün koşullara göre güncellene bilirliliği

⁸⁰ Habermas, a.g.e. s. 41.

⁸¹ Kıray, a.g.e. s. 71.

⁸² Akkoyunlu, a.g.e. s. 34.

⁸³ Castells, a.g.e. s. 27.

⁸⁴ Lefebvre, a.g.e. s. 91.

düşünüldüğünde, kırsal yaşam geleneklerine göre daha sık değişen davranış kalıpları ortaya çıkaracağı söylenebilir.⁸⁵

Kentleşmenin kısmen gelenekler ama ağırlıklı olarak kent normlarına dayalı olarak yeni davranış kalıplarından kaynaklanan bir kimlik ortaya çıkarması, “kentlileşme” olarak kabul edilmektedir.⁸⁶

Kentlileşme, temelinde ekonomik değişimle de doğrudan ilgilidir. Ekonomik bakımdan kentlileşme, bireyin kent refahına erişimini sağlamaktadır. Kent refahı ya da ancak kentte sağlanabilen iyi yaşam koşullarına ulaşma, gelir getirici faaliyetler ve kültürel kimlik üretebilmek açısından önemlidir.^{87 88} Zira kentlileşme, kentteki eylemler ve kurumlarla bütünleşme anlamı taşımaktadır.⁸⁹ Öz itibarıyla kentlileşme, kentlilik bilinci olarak görülmektedir.

Kentte yaşayanların, kenti ortaya çıkaran değerlerin ne kadar farkında olduklarını, kenti ne kadar tutumlarıyla temsil ettiklerini açıklayabilmek için kentlilik bilinci kavramı kullanılmaktadır. Kente aidiyetleri ve kente karşı duyarlılıkları bir taraftan kente karşı sorumluluk duymalarını diğer taraftan kent hayatına ve değerlerine katkıda bulunma istekliliklerini artıracaktır.

Kentli bilinci, kentlileşme sürecinde beklenen ve yaşanılabilir bir kent ereğine ulaşabilmek için olmaz unsur durumundadır.

Kentte yaşamını sürdürmenin kentlileşmeye doğrudan yol açmayacağı görüşü, kırsaldan kente göç olgusu ile ilgili literatürde sık vurgulanmaktadır. Bu görüş, iç göç suretiyle kente gelenlerin kent kenarlarında birikmeleri, gecekondu, getto bölgelerde birikmesiyle örneklendirilmektedir.⁹⁰

Kent yaşamında sosyal ilişkiler, norm ve değerler üzerine inşa edilir kabul edilmektedir. Oysa bu değerlerdeki çeşitlik ve normların değişkenliği bireylerin belirli dönemlerde düşünce ve davranışlarını değiştirebilmelerine neden

⁸⁵ Kiray, a.g.e. s. 27.

⁸⁶ Erol Kaya, **Kentleşme ve Kentlileşme**, Erolkaya.Com: [Http://Erolkaya.Com/Wp-Content/Uploads/Kitaplar/Kentlesme-Ve-Kentlilesme.Pdf](http://Erolkaya.Com/Wp-Content/Uploads/Kitaplar/Kentlesme-Ve-Kentlilesme.Pdf) Adresinden Alındı, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

⁸⁷ Larrain, a.g.e. s. 17.

⁸⁸ Simmel, a.g.e. s. 23.

⁸⁹ Akkoyunlu, a.g.e. s. 41.

⁹⁰ Tekeli, a.g.e. s. 17-18.

olmaktadır. Özellikle seçimlerin arifesinde sonuçların öngörülemezliği ve sık sık anketlere başvurulması bu durum nedeniyle açıklanabilir.^{91 92}

Bireyin kentte yaşam üzerine geliştirdiği farkındalığın ortaya kentlilik bilinci çıkarabilmesi için öncelikli olarak mekanı fark etmesi beklenmektedir. Mekanın adeta “marka” anlamı üzerinden kentin yaşanmışlıklarını görmesi, kendi hayatıyla bu yaşanmışlıklar arasında bağlantı kurması önem taşımaktadır. Öyle ki örneğin “Parisli olmak” gibi bir tanım, böyle bir özgün kentliliği tanımlamaktadır.⁹³

2.2. Göç ve Kentleşme

Göç, insanlık tarihi boyunca mevcut bir olgu olarak dünyayı sürekli değiştirmektedir. İnsanların yaşadıkları yerleri farklı nedenlerle terk ederek başka yerlerde yaşama girişimleri, yerleşmeleri doğrudan etkilemektedir. Sadece coğrafi bir değişimle sınırlı kalmayan göç, sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik etkileriyle kentleşme olgusunun onsuz olmaz dinamiğidir.^{94 95}

Göç, bir coğrafi alanda demografik birikme veya azalmaya neden olabilmektedir. Küçük bir köyün göçle nüfusunun artması, kente dönüşümünü başlatması mümkün olabildiği gibi, kentin nüfusunun azalmasına, kentin terk edilmesine ve ortadan kalkmasına da neden olabilmektedir.⁹⁶

Göçle gelen insanların niceliği yanında niteliği de değiştirici bir dinamiktir. Gelenlerin inançları, kültürleri, dilleri, teknolojileri ve ekonomik birikimleri göçü kabul eden yerleşimde, sosyal yapıda değişime yol açabilmektedir. Aynı zamanda bu etkiler yerleşim yerinin ekonomisini geliştirebilmekte veya geriletebilmektedir.⁹⁷

Göç hareketliliğinin sürekli tekrarlanması durumunda, her göç dalgasının getirdikleri katmanlar halinde göç alan yerleşim yerinin sosyal yapısına eklenmektedir. Eğer göç alan yer az nüfuslu bir yer ise burada mimarinin, üretim

⁹¹ Sennet, a.g.e. s. 71-72.

⁹² Akman Ulutürk, S., *İstanbul'a Göç Eden Birinci ve İkinci Nesil Göçmenler Arasında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşam Açısından Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bir İnceleme*, İÜ İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, C. 2(49), 2006, s. 53-99.

⁹³ Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme - Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. B. Özyalçın, Sümer Yayınları, İstanbul, 2014, s. 97.

⁹⁴ Cem Behar, *Nüfusbilimin Nesnesi*, Toplum ve Bilim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 91.

⁹⁵ *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2001.

⁹⁶ Tekeli, a.g.e. s. 91.

⁹⁷ Dalaman-Lehimler, a.g.e. s. 37-28.

teknolojilerinin çeşitlenmesi mümkün olmaktadır. Kentte meslek ve sanatların çeşitliliği çekim alanı oluşturmakta, kent, ticaret ve istihdam için cazip hale gelmektedir.^{98 99}

Göçün kültürün taşınımı açısından önemi büyüktür. Kentlerin dil, sanat, edebiyat, teoloji, mimari anlayışlar gibi çok farklı alanlarda heterojen kimliği oluşturması, kentleşme için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.¹⁰⁰

Göç, kentin gelenek ve normları üzerinde tepkisel etkiye sahiptir. Göçle gelenlerin kentin yerleşik gelenek ve normlarına riayet etmeleri beklentisi karşısında göçmenlerin kendi gelenek ve normlarını yaşatma isteklilikleri bir kent için çatışma – uzlaşma alanı yaratmaktadır.^{101 102}

Göç, coğrafi büyüklüğe doğrudan etkilidir. Göçmenlerin kentte konut, işyeri ve diğer ihtiyaçlarını karşılayacak yapılara ihtiyacı doğmaktadır. Yeni mahallelerin kurulması, yeni işyerlerinin ve ticarethanelerin yapılması suretiyle kentte alan genişlemesi ortaya çıkmaktadır. Bu değişim bazen birbirinden farklı iki kentin yan yana yaşaması gibi uç noktalarda seyredilmektedir. Gecekondu semtleri, etnik – dini gettolar kentle birlikte ama farklı eksenlerde yaşamaya devam etmektedir. Bu mekanlarda yaşanan ayrışma sonucunda kentte, bu semtlere mahsus alt kültürlerden bahsedilebilmektedir.^{103 104}

Kentin göç ile etkileşiminde bir başka önemli değişim alanı da kent kurumlarıdır. Kent yönetim yapısında veya sivil toplumda etkinliğe sahip yeni kurumların kente eklenmesi açısından göç olgusu inşai etkide bulunabilmektedir. Göçle yerleşen nüfusun inanç, eğitim, ticaret gibi alanlarda faaliyet gösteren kurumları ortaya çıkmakta ya da bu yeni nüfus kümesini gözetten bürokratik, idari mekanizmalar kurulmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁸ Görmez, a.g.e. s. 19.

⁹⁹ Mehmet Murat Erdoğan, **Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 43.

¹⁰⁰ Febvre, a.g.e. s. 27.

¹⁰¹ Febvre, a.g.e. s. 17.

¹⁰² Habermas, a.g.e. s. 127.

¹⁰³ Kaya, a.g.e. s. 61.

¹⁰⁴ Kıray, a.g.e. s. 29.

¹⁰⁵ Arif Keçeli, Faruk Sarıusta ve Mehmet Karakuyu, **Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: Beylikdüzü Örneği**, Marmara Üniversitesi Coğrafya Bilimleri Dergisi (Ocak 2014), İstanbul, s. 381-401.

Kentin göçle etkileşiminde tartışılan temel kavramlardan biri kentliliktir. Göç ve kentlilik ilişkisinde, kentli kimliğinin zamanla değişimine göçün etkisi olmaktadır. İlk kuşlak göçmenler için kentlilik norm ve geleneklere uyum olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci ve sonraki kuşaklar için kentlilik, kentli kimliği daha açık etkileşimlidir. Kentli kimliğinin kent kültürü ile doğrudan ilişkisi, göçmen kuşakların kent kültürüne uyumu, içselleştirmelerine bağlı görülmektedir.¹⁰⁶

Kent kültürüne bağlı davranışların benimsenmesi suretiyle bir uyum genelde sosyal ilişkilerle kalabilmekte, aile ve yakın çevrede mutfak kültürü, şive-dil, düğün-cenaze gibi geleneksel seramoniler devam ettirilmektedir.¹⁰⁷

Kent kültürünün göçmenler için, uzun zaman boyunca düal yönelim göstermesi söz konusu olabilmektedir; bir taraftan geldiği yerin kültürü, diğer taraftan yerleşilen kentin kültürü olarak, iki başlı yürümesi sosyal ilişkilerde sorunlara yol açabilmektedir. İç göç için genel olarak zamanla ve kendiliğinden aşılabilen bu sorunlar, etnik, dini ve siyasi açıdan farklı göçmen kümelerinin kente adaptasyonunu zorlaştırmaktadır. Yabancı düşmanlığına, göçmen karşıtlığına dönüşebilen bu sorunların modern kentleşme sorunu olarak ele alınması söz konusudur.¹⁰⁸

Göçmenlerin büyük kısmının göç öncesinde ve göç sürecinde ekonomik kayıplara uğraması ve kente yerleştikleri sırada alt sosyo-ekonomik tabakalara tutunmaları da kentleşmenin sosyo-ekonomik sorunları arasında kabul edilmektedir. Kent yerleşik piyasalarında daha az ücretle çalışma, kayıtlı istihdam ve ticarete dahil olma, vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalma, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada zorluklarla karşılaşma gibi handikaplar göçmenlerin kentsel yaşama adaptasyonunu engellemektedir.¹⁰⁹

Kentleşme, kent yönetimine katılma alanında da sosyal bir değişime neden olmaktadır. Dünya nüfusunun önemli oranı kentlerde yaşamaya başlamasına ve kentleri insan yerleşmelerinin ana mekanına dönüştürmesine rağmen fiilen kent yönetimleri aynı oranda güçlendirilememiş, kent yönetimine katılım konusunda yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Dolayısıyla bu sorunlu alanda göçmenleri daha da zorlayan bir gerileme söz konusudur. Kent yönetiminde bazen seçmen olarak

¹⁰⁶ Laçiner, a.g.e. s. 77.

¹⁰⁷ Kivılcım, a.g.e. s. 62.

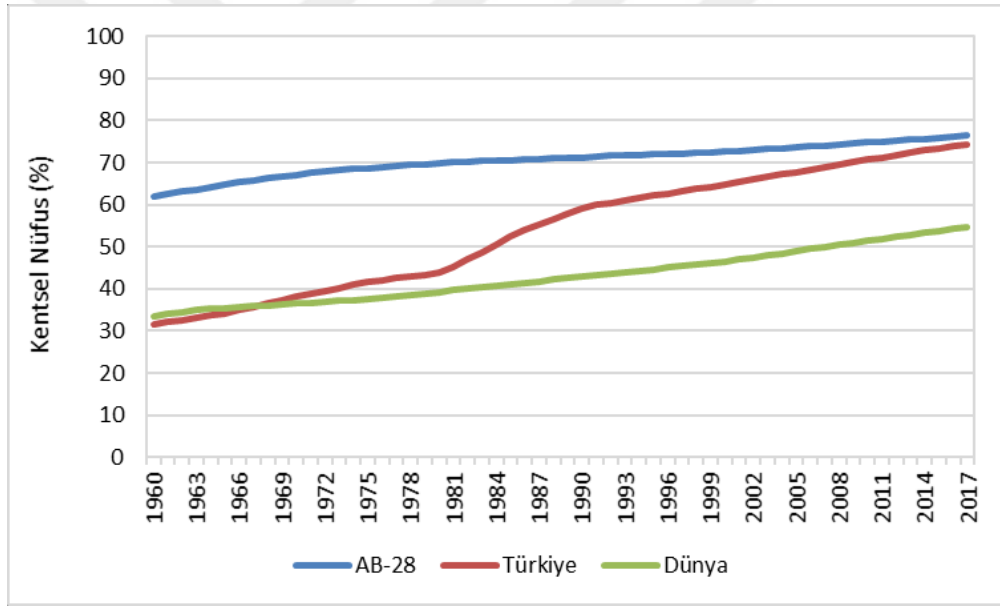
¹⁰⁸ Simmel, a.g.e. s. 19-20.

¹⁰⁹ Erdoğan, a.g.e. s. 71.

dahi yer alamayan göçmenlerin sistem dışına itelenmelerine, baskı grubu dahi olarak varlıklarını hissettirmemelerine neden olmaktadır.¹¹⁰

Kentleşme sürecinde göç, entegrasyonun sağlanamadığı veya zayıf kaldığı durumlarda kenti tüketen etkiye dönüşmektedir. Henüz üretici profili geliştirerek kentin kalkınma süreçlerinde yer alamayan göçmenlerde işsizlik oranlarının yüksek olması, sosyal yardım almak zorunda kalmaları gibi durumlar, kentin yerli halkı tarafından tepkiyle karşılanmaktadır.^{111 112}

Kentleşme, kent alt yapıların gelişmişliğine bağlı olarak yaşanabilir bir kent ortaya çıkarmaktadır. Elektrik, su, enerji, ulaşım gibi temel altyapılar dışında yeni kuşak kamu hizmetlerinin tüm kente yayılımını amaçlayan politikalar, göçmenlere ihtirazi kayıtlı olarak yönelmektedir.^{113 114}

Şekil 1 - Yıllar İtibariyle Türkiye Ve Dünyada Kentsel Nüfus Oranları (%)

Kaynak:Dünya Bankası (Dünya Bankası Göstergeleri),

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default>.

¹¹⁰ Tekeli, a.g.e. s. 33.

¹¹¹ Keleş, a.g.e. s. 111.

¹¹² Cevat Geray, **Kent Yönetimi İçin Yeni Yaklaşımlar, Çağdaş Yerel Yönetimler**, İmge Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 28-29.

¹¹³ Mumford, a.g.e. s. 67.

¹¹⁴ Behar, a.g.e. s. 73.

2.3. Toplumsal Değişim

Kentleşmenin kent tabakaları üzerinde ortaya çıkardığı değişim etkisi hem kentten kente hem de bir kentin alanlarında ve tarihsel dönemlerinde farklılıklar göstermektedir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında kentlerin endsütriyel bölgelerinin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan statüler ve bu statülere istinat eden ilişkilerde bu değişim görülmektedir. Kentleşmenin ortaya çıkardığı değişimin sosyal sınıflar ortaya çıkardığı da ileri sürülmüştür. Ancak bu sosyal sınıflar arasında, kentsel değişime dayalı geçişlerin olup olamayacağı tartışılmıştır.^{115 116}

Kentsel değişimin, kentleşmenin paradigmatik olarak birey ve tabakaların kente göç etmeleri veya kentten göç etmelerine neden olduğu da belirtilmektedir. bu durum, sosyo-ekonomik açıdan bireyin yaşam kalitesini, kent refahından aldığı payı açıklayabilecek olanklarıyla ilgili görülmektedir. Kent refahından aldığı pay oranında birey, kentsel değişimin olumlu değişiminden etkilenmekte, daha iyi yaşam koşullarına ve itibara sahip sosyal sınıflara geçiş yapabilmektedir.¹¹⁷

Bireyler aynı zamanda aile başta olmak üzere sosyal kurum ve grupların parçası lı olarak durumundadır ve bunların kentsel değişimden etkilenmelerine bağlı olarak değişim geçirebilmektedir. Bu ikinci durumda birey sosyo-ekonomik olanakları iyileşse de, kensel gelişimin ortaya çıkardığı refaktan ay alsa da dahil olduğu sosyal sınıfı değiştirmemektedir. Bunun temel nedeni, aile, arkadaş çevresi gibi gruplarla kurduğu sıkı ilişkilerdir.¹¹⁸

Ülkemiz için 1950 sonrası kentleşme sürecini izah etmekte yararlanılan araştırmalara kentsel değişimin sosyal tabakalara, ilişkilere ve bireylere etkisi 4 durum açısından incelenmektedir.¹¹⁹

Göçmenler akraba ve hemşerileriyle kentin aynı mahallelerini yerleşmek için tercih etmekte ve göç ettikten sonra ilişkilerini devam ettirmektedirler. Bu durum geldikleri memleketleriyle ilişkilerini düdürmek suretiyle geniş bir çerçevede gerçekleşmektedir.¹²⁰ Bir taraftan kentte, akraba ve hemşerileriyle; diğer taraftan memleketlerindeki akraba ve hemşerileriyle kurdukları, sürdürdükleri ilişkiler,

¹¹⁵ Castells, a.g.e. s. 17.

¹¹⁶ Kıray, a.g.e. s. 23.

¹¹⁷ Sennet, a.g.e. s. 112.

¹¹⁸ Kıray, a.g.e. s. 24.

¹¹⁹ Kıray, a.g.e. s. 24-25.

¹²⁰ Kaya, a.g.e. s. 47.

onların kent kültürüne uyumları bakımından sorun olarak görülmektedir. Ancak bu durum 1980 sonrası kentleşmede azalmaya başlamıştır.¹²¹

Göçün yerleşmeler üzerinde gerçekleştirdiği etkiler doğrudan sosyal ilişki ve dayanışlara yönelmektedir.¹²² Buna göre göç, kente daha önce yerleşmiş ve birbirleriyle etkileşim sürecine girmiş, belki de kaynaşarak yeni bir kentlilik ve yeni bir sosyal yaşam ortaya çıkarmış kent yaşamında daha yeni bir bileşen, tabaka sağlamaktadır. Bu daha yeni olan da eski bileşenler ve kent yaşamı ile göçle gelenlerin buluşmasından kaynaklanan -adeta- devridaim ortaya çıkarmaktadır.¹²³

Göçmenlerin geldikleri kentte geçirdikleri sosyalleşme süreci iki boyutludur:

- 1- Kente eski tarihlerde gelen göçmenlerin yerleşik buldukları kentlilerle teması, entegrasyonu ve kaynaşması ile ortaya çıkan halita kent toblumu ile yaşadıkları etkileşim,
- 2- Kendilerinden önce veya eş zamanlı kente gelen ama henüz yerleşik kent toblumu ile etkileşimi, entegrasyonu gerçekleşmemiş diğer göçmenşerşe etkileşim.

Bu iki etkileşim yönelimi kentlilik sürecine doğrudan etki edebilmektedir: birey – çevre ilişkilerinde birey, aidiyet hissiyle dahil olduğu sosyal grupların davranış kalıplarını benimseme eğilimindedir. Eğer aile ve göçmen hemşerilerinden ibaret bir sosyal çevre içinde ise davranışların değişimi yavaşlamaktadır. Ancak bir başka çevreyle temas, göçmen bireylerin yeni davranış kalıplarıyla tanışmasını ve belki değiştirmesini sağlayabilmektedir.¹²⁴

Göçmen birey henüz kente uyum sağlamadan, benzer gruplarla temas ettiğinde, davranışsallık bu gruba, yerleşik nüfusa temas ettiğinde ise yerleşik gruba göre etkilenmektedir. Bu sürecin gettolaşma ile açıklandığı da görülmektedir.¹²⁵

Uyum sürecinin temas edilen çevrenin niteliğine bağlı olarak değişiklik göstermesi, kentin ve kentliliğin algılanışı bakımından önem taşımaktadır. Göçmen bireyin kente mahsus veya kentte farklılaşmış olgu ve kavramlara bakışını

¹²¹ Görmez, a.g.e. s. 71.

¹²² Mumford, a.g.e. s. 114.

¹²³ Kıray, a.g.e. s. 33.

¹²⁴ Kaya, a.g.e. s. 48.

¹²⁵ Laçiner, a.g.e. s. 29.

etkileyen bu durumun örneklerinden biri kadın haklarıdır. Bu örnekten yol çıkıldığında; kadının toplumdaki yeri ataerkil veya öteleyici gelenekten gelen göçmen bireyler için kentli kadın veya kentli kadının hakları, kafa karıştırıcı olabilmektedir.¹²⁶

Göçmen bireyin kentlilikle uyum sağlayamaması, dışlanma ve ötelenme sürecine de neden olabilmektedir. Kent değerleri üzerine inşa edilen kentlilik ve kentli hakları açısından; ötelenme, giyim, şive, yemek kültürü farklılıkları ile ayrışma yaşanmaktadır. (SIMMEL, Bireysellik ve Kültür, 2009) , (KAYA, 2020) Ama birey açısından zor olan; kırsal alanda geleneklere dayalı normların, kentte yazılı hukuk kurallarına ve normlara dayanmasıdır.¹²⁷

2.4. Kentte Merkez-Çevre İlişkileri ve Tabakalar

Kent olgusu, dikey ve yatay katmanlar arasında geçişlerin mümkün olduğu bir organizasyon olarak da ele alınmaktadır. Yatay olarak, farklı orjinden sosyal gruplar, etnik ya da kültürel orjinden gelen kümeler görülmektedir. Fiziki olarak kent mekana dağılan bu gruplar genelde geçmişi eskilere dayanan ve belirli grupların mahallerine dönüşmüş semtlerde yoğunlaşmaktadır. Kent mekanlar, semtler nihayet pazar ve yönetsel makamların yoğunlaştığı çekirdeğe yaklaşarak veya buradan uzaklaşarak bir fonksiyon göstergesi de ortaya koyabilmektedir.¹²⁸

Ancak kent olgusunda mekanla ilişkilendirilebilecek çekirdeğe, merkeze, yakınlığın göreceli olarak yansıtılabilmenin ötesinde, sosyal hareketliliği tanımlayan farklı bir gösterge tercih edilmiştir. Merkez – Çevre ilişkileri olarak tanımlanan bu bağlamda sosyal kümeler, tabakalar, dikey hareketlilikleri dikkate alınarak incelenir. Buna göre yine pazar ve yönetsel makamları merkezine alan; bu merkeze yaklaşan veya uzaklaşan sosyal tabakalar, kümeler bulunmaktadır. Bir başka anlatımla merkez-taşra ilişkisi söz konusudur.^{129 130}

Kent yaşamı aynı zamanda fiziki ve sosyal merkezin, çekirdeğin kontrolünde, organizasyonel bir hareketliliktedir. Merkeze yaklaşıldıkça sosyal, siyasal ve

¹²⁶ Enis Yeter, *Kentsel Değişme ve Kültür Değerleri*, Tarihi Kentler Birliği Yayını, İstanbul, 2008, s. 123.

¹²⁷ Tekeli, a.g.e. s. 97.

¹²⁸ Tanıl Bora, *Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 57.

¹²⁹ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi Kavramlar*, Agora Kitapçılık, İstanbul, 2008, s. 97-98.

¹³⁰ Laçiner, a.g.e. s. 51.

ekonomik gücü elinde tutan kent yönetimine yaklaşılmakta, yer yer yönetim paylaşılmaktadır. Uzaklaşma durumunda ise bu durum değişmekte ve yönetilirlik durumu artmaktadır. Birinci durumda merkeze yakınlık göreceli olarak merkeze yaklaşan tabakaların daha fazla bağımlı olduğunu düşündürse de bu küme ve gruplar aslında merkezdeki etkinliklerini azami düzeye erıştiren güçlü yapılar durumundadır. Merkezden uzaklaştıkça küme ve tabakaların merkeze bağımlılıkları artmaktadır. Alınan kararlar, ortaya çıkan trendler, eğilimlerden daha fazla etkilenmektedirler.^{131 132}

Özellikle ekonomik alanda kentin sahip olduğu varlıklar üzerinde tasarruf, çevrenin aldığı pay, bir tabakanın merkezle ilişkisine göre belirlenmektedir. Yine siyasal anlamda merkezde temsil edilen kent siyasal sisteminde hangi küme ve tabakanın ne kadar söz sahibi olacağı, merkezle kurduğu ilişkilere bağlıdır.^{133 134}

135

Literatürde merkez-çevre ilişkilerinin kente uyarlanmasında öne çıkan önemli durum, bireyin ait olduğu sosyal grubun merkezle ilişkisinin, birey için hak – sorumluluk alanı yaratabilmesidir. Birey, bu düzeye bağlı olarak kente karşı sorumluluklar üstlenmekte ve haklara sahip olabilmektedir. Başta girişimcilik olmak üzere bireyin yönelimleri yine bu düzeye bağlı olarak kolaylaşabilmekte ya da zorlaşabilmektedir. Örneğin Roman bir bireyin kentli hakları başlığı altında ele alınabilecek hak ve sorumluluk durumu, ait olduğu kümenin merkez karşısında konumlanmasından kaynaklanan nedenlerle diğer sosyal kümelerle ait bireylerle kıyaslandığında, ön yargıyla karşılanan girişimlerinde zorluklarla karşılaşmasına, statüleri diğer bireylere nazaran daha ağır koşulları yerine getirerek elde edebilmesine neden olmaktadır.¹³⁶

Merkezden uzaklık ya da yakınlığın fizik mekanda karşılığı, çuzaklaştıkça gecekondulara karşılık gelen, kent rantından ve hizmetlerinden daha az pay alan mekanlara sıkışmadır. Bu durum aslında kentin kapitalist ilikilere dahil olma süreçlerinin yoğunluğu ile ilgilidir. Çoğu zaman merkez - çevre ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlu alanların ve çatışmaların kapitalist ilişkilerin gelişimiyle azalacağı düşünülse de kapitalizmin yerleşiminin sağlandığı kentlerde, Romanlar, göçmenler,

¹³¹ Görmez, a.g.e. s. 57.

¹³² Kaya, a.g.e. s. 51.

¹³³ Akkoyunlu, a.g.e. s. 33.

¹³⁴ Keleş, a.g.e. s. 91.

¹³⁵ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87.

¹³⁶ Narlı, a.g.e. s. 107.

azınlıklar gibi kısıt nüfus kümelerinin, geleneksel kentlere göre daha fazla merkezden çevreye doğru savrulduğu görülmektedir.¹³⁷

2.5. Yabancılaşma

Yabancılaşma, Marksist orijinli bir kavram olarak; insanın doğa ve toplumla ilişkisini yorumlamakta kullanılmaktadır. Buna göre insan; birey olarak bir toplumun parçasıdır ve bu durum onu bu kalabalık içinde sıradanlaştırmaktadır. Bu sıradanlaşma onu ekonomik, kültürel ve siyasal sistemde rol almaya zorlar ve bağımlı kılar.¹³⁸

Oysa insanın doğasıyla birebir örtüşmeyen bu durum uzun süre sürdürülebilir değildir ve birey ile toplum arasında eşit bir alış-veriş doğurmayacak, birey aleyhine gelişecektir. Bunun sonucu olarak da birey topluma, kimliğine ve nihayet emeğine yabancılaşacaktır. Böyle bir sürecin nedeni olarak Marx, emeğin metalaşmasını göstermektedir.¹³⁹

Kent bazında yabancılaşma özellikle kapitalizmin sürekli olarak ve çoğu zaman krize dönüşen yenilenme hamlelerinde bireyin emeğinin işlevsizleşmesidir. Bu işlevsizleşme, kent refahından daha az pay alması, statülerinin önemsizleşmesi veya kaybedilmesi gibi ağır maliyetler getirebilmektedir. Fakirleşme, işsiz kalma, mülksüzleşme gibi sonuçlara da sebep olan bu süreç nihayet bireyin kent ve toplum içinde hayatını sürdürmesine rağmen psikolojik olarak ötelendiği bir alana yönlendirmektedir.¹⁴⁰

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan kentin hızlı ve sürekli değişimi bu durumun temel nedeni olarak gösterilmektedir. Kent sanayi ve endüstrileşme hızı yoğun sermaye birikimi sağlamaya yönelmekte ve bireylerin durumunu önemsememektedir. Bir önceki gelişme aşamasında iyi gelir ve statülere sahip bireyler olarak, kent refahından daha fazla pay alan bireyler, sistem kendini yenilediğinde, eldeki gelir ve statülerini kaybetmekte, ötelenmekte ve yalnızlaşabilmektedir.^{141 142}

¹³⁷ Mehmet Akif Çukurçayır, *Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset*, Okutan Yayınları, İstanbul, 2008, s.44.

¹³⁸ Bauman, a.g.e. s. 73.

¹³⁹ Giddens, a.g.e. s. 33.

¹⁴⁰ Castells, a.g.e. s. 17-18.

¹⁴¹ Türkoğlu, a.g.e. s. 117.

¹⁴² Görmez, a.g.e. s. 21-23.

2.6. Kent Kimliği

Kent, mekan ve fonksiyon bakımından insana bir habitat sunmaktadır. Bu ortamda bireyler sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel davranışlar, ilişkiler geliştirerek hayatlarını sürdürülebilmektedir.¹⁴³

Karşılığında kent yaşamının ürettiği değerler kabullenilmekte ve kurallara uyum gösterilmektedir. Davranış kalıpları, kimlikler, haklar bu değerlerin üzerine inşa edilmektedir. Bütün olarak bunlar aynı zamanda kent kimliğini de belirlemektedir.

Kent kimliği, kente ait değerleri hareket noktası olarak ortaya çıkarılan düşünce, eylem ve ilişkilerin bütünüdür. Göreceli olarak kentliliğin dünyanın genelinde kır yaşamna göre daha rafine ve farklı nitelikte yaşam standartlarına erişme göstergesi olduğu kabul edilse de günümüzde kentin yaşanabilirlik kıstasları açısından durumuna göre değişiklik göstermektedir.¹⁴⁴

Her kentin, farklı koşul ve özelliklerine göre kent kimliği bulunmaktadır. Tüm kentlerde var olduğu ileri sürülebilecek asgari unsurlar açısından kentlerin kent kimlikleri ortaya çıkardığı kabul edilmektedir.¹⁴⁵

Kentin sanayileşme düzeyi, ülke ve dünya ticaretinden aldığı pay, tarihsel konumu, kültürel birikimi gibi temel özellikleri, ileride kent kimliğine dayanak olacak değerleri de belirlemektedir.¹⁴⁶

Kent kimliği istinat ettiği kaynakların yapısından dolayı durağan değildir. Zaman içinde değişmekte ve bir devinimle canlılığını korumaktadır. Öyle ki bu devinim farklı dönemlerde birbirlerinden oldukça uzak kent kimliği seçenekleri ortaya çıkarabilmektedir.¹⁴⁷

¹⁴³ Kaya, a.g.e. s. 18.

¹⁴⁴ Raymond, a.g.e. s. 96.

¹⁴⁵ Akkoyunlu, a.g.e. s. 34.

¹⁴⁶ Ulutürk, a.g.e. s. 59.

¹⁴⁷ Akkoyunlu, a.g.e. s. 35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Kent Hakkı

3.1. Tanım

Kentleşme olgusunun temel dinamiklerinden biri, insanların daha iyi yaşama arzularını karşılayan yaşam koşullarına erişebilmek için giriştikleri göçlerdir. Göç, iyi koşulları sağlayabileceği düşünülen mekanlarda birikme, buu sağlayabilecek ilişkiler dahil olma istenciyle ilgilidir.

Dolayısıyla kente yerleşen insanın temel beklentisi iyi yaşam koşullarını sunan mekansal düzenleme ve toplumsal ilişkiler ağıdır. Bir bütün olarak kentte anlamını bulan bu beklentilerdir. Birey, verdiği çaba karşılığında kentte yaşamaya başladığında, kenin bu koşulları sağladığını görmeye çalışmaktadır. Anlamlandırma açısından kentin, birey için bir yaşam hedefi olması, koşulları sağladığı sürece kent hakkına sahip olma anlamı taşımaktadır. Kent hakkında vücut bulan; mekan ve sosyal ilişkilerden yararlanma, pay alma hakkıdır.

Kent, geçirdiği evrimler ve sağladığı yönelimlerle örneğin sanayileşen, zenginleşen, refah üreten bir mekanizmaya dönüşmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla birey bu süreçlere dahil olmayı başarabildiği sürece kendi yaşam koşullarını düzeltme hakkını da görme beklentisindedir.

20. yy başlarından itibaren hızlanarak gelişen insan hak ve hürriyetleri alanında, kent hakkı, yeni kuşak hak olarak özel öneme sahiptir. kent refahına erişim, karşılığında kentin ekonomik ve sosyal ilerlemesinde sorumluluklar üstlenme gibi denklemlerde birey yer almak istemektedir. Bu aynı zamanda kent yönetimine katılma gibi siyasal mihaklara da karşılık gelmektedir.

Fiili olarak ise kentlerin değişimi her zaman kontrollü ve olumlu seyir izlememektedir. Düzensiz göç akınları, kapitalist ilişkilerin yapısından kaynaklanan krizler gibi bir çok etken, kenay alkmasını sağlayacak faaliyetlere dönüştürmektedir.

Özellikle endüstriyel alanlarda sağlanan gelişmeler, bireyin daha fazla girişimcilik fırsatı yakalaması, daha iyi koşullarda istihdam edilebilme fırsatı elde

etmesi, gelirinin iyileşmesi sonuçları doğurmaktadır. Birey bu durumu, kent refahından daha fazla pay almak için kullanmaya çalışmaktadır.

Zamanla gelişen kentleşme, beraberinde haklar alanına kent hakkının eklenmesini sağlamıştır. Günümüzde Klasik Haklara (Birinci Kuşak) eklenen İkinci Kuşak İnsan Hakları (Sosyal Haklar) ve nihayet Unesco öncülüğünde ortaya çıkarılan Üçüncü Kuşak Haklar (Dayanışma Hakları) içinde kabul görmüştür.

Bugün kent hakkının uluslararası alanda istinat ettiği önemli Avrupa Kentsel Şartı (1992)'dir. Şart kapsamında sayılan 20 hak bulunmaktadır.

Tablo 1 - Avrupa Kentsel Şartı'nda Düzenlenen haklar (*Mimarlar Odası, 2020*)

1. Güvenlik	Asayiş açısından güvenli kent.
2. Temiz-Sağlıklı Çevre	Doğa ve Çevrenin korunduğu kent.
3. İstihdam	Kişiyeye İstihdam ve Ekonomiden pay alma fırsatı sunan kent.
4. Konut	Güvenli ve Sağlıklı konutlara erişilebilen kent.
5. Dolaşım	Tüm insanların adil ve güvenle ulaşımına dahil olabildiği kent.
6. Sağlık	Beden ve ruh sağlığının korunması için tedbirlerin, olanakların sağlandığı kent.
7. Spor ve Dinlenme	Tüm bireyler için spor ve dinlenme olanaklarının sağlandığı kent.
8. Kültürlerarası Uyum	Farklı kültür ve etnik yapıların barış içinde yaşadığı kent.
10. Kaliteli Mimari ve Fiziksel Çevre	Tarihi ve modern mimarinin uyum içinde yaşatıldığı kent.
11. İşlevlerde Uyum	Konut, iş, ulaşım, sosyal hayat alanlarının dağılımının yeterli olduğu kent.
12. Katılım	Çoğulcu demokrasi gereklerinin sağlandığı kent.
13. Kalkınma	Yerel kalkınmada belediyelerin sorumluluk aldığı kent.
14. Sürdürülebilir Kalkınma	Yerel yönetimlerde ekonomik faaliyetler ile çevre arasında denge gözetilen yerel yönetimlerin olduğu kent.
15. Mal ve Hizmetler	Kamu-özel sektör tarafından sunulan hizmetlere kolay ve adil ulaşılabilen kent.

16. Doğal Zenginlik ve Kaynaklar	Yerel halkın yöredeki doğal kaynaklara adil ve kolay erişebildiği kent.
17. Kişisel Bütünlük	Bireyin kültürel, sosyal ve psikolojik beklentilerini karşılayabilen kent.
18. Belediyelerarası İşbirliği	Belediyelerin ülke içinde ve dışında belediyelerle işbirliği yapabildiği kent.
19. Finansal Yapı ve Mekanizmalar;	Bu deklarasyondaki hak ve sorumluluklara yönelik hizmetler için belediyelerin yeterli mali kaynağa ulaşabilmesi.
20. Eşitlik	Yerel yönetimlerin bireylere, hiçbir kkoşul öne sürmeden hizmet sunması, eşit muamele göstermesi.

Avrupa Kentsel Şartı'nda, temel insan haklarının tamamlayıcısı olarak ele alınan kent hakları, kentli kimliği ve kent kültürü açısından da dayanak niteliindedir. Şart'ın en önemli etkisi, Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde, müktesebata uyum maksadıyla yapılan iç hukuk düzenlemeleri bakımından yol gösterici olmasıdır. Şart, kent sakinlerine bireysel veya kolektif olarak , haklara erişim için örgütlenme hakkı tanıyan düzenlemelere de kaynaklık yapmaktadır.¹⁴⁸ Avrupa Kentsel Şartı, uzun yıllar ele alınan kent hakkının nihayet politika yapımcılar tarafından da kabul edildiğini gösteren bir düzenlemedir. Kent hakkının genel olarak, insan hakları sıralamasında üstlerde ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁹

Kentli haklarının kent yaşamı içinde temel işlevi, demokratik katılımın sağlanabilmesi için birey ve gruplara sayma yöntemi ile bir liste verilmesinden ibaret değildir. Kent, canlı bir habitat durumundadır ve sürekli değişim geçirmektedir. Hayatın gelişimine uygun olarak, daha yeni kuşak kentli haklarının ortaya çıkması için de sağlıklı bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır. Böylece bireylerin kenti sahiplenmesi ve kentli haklarını geliştirecek girişimlerde cesaretlenmeleri sağlanmaktadır. Dolayısıyla Şart'ın, politika yapımcılar ve orotiteler tarafından kent sakinlerine bahşedilen haklar olarak görülmemesi gerekmektedir.^{150 151}

¹⁴⁸ Dalaman ve Lehimler, a.g.e. s. 43.

¹⁴⁹ Harvey, a.g.e. s. 27.

¹⁵⁰ Akkoyunlu, a.g.e. s. 74.

¹⁵¹ Keleş, a.g.e. s. 92.

Kent için kent sakinlerinin kentli haklarına erişebilirliği onsuz olmaz niteliktedir. Uyum ve entegrasyon süreçlerine sahip göçmenler, kısıt nüfus kümeleri, kentin yaşanabilir olmasını sağlayan temel aktörler kabul eden yazarların görüşlerini hayata geçirmektedir.¹⁵²

Kentli hakları, kentin aidiyet temelli kent-birey ilişkisinde de önem taşımaktadır. Zira kent hakkı, kenti sahiplenmek, kaderi üzerinde etkili olmasını sağlayacak eylemler ve girişimlerde bulunabilmek hakkı sağlamaktadır. Kentsel Şartın kabulünden çok öncelere dayanan bu değerlendirmeler, kent sakini birey ve grupların sadece temel kamu hizmetlerini talep edebilmelerini değil, o ana kadar bilinmeyen, tanınmayan çok yeni hakları kent yönetimine ve kentlilere tanıtabilmeleri, onların desteğini talep edebilmelerini de kapsayan geniş bir alanı tanımlamaktadır.^{153 154}

3.2. Katılımcılık ve Demokrasisi

Dünyada, Sanayi Devrimi sonrası yaşanan hızlı ve yoğun kentleşme, kentleri, insan yaşamının asal mekanı durumuna getirmiştir. Bugün dünya nüfusunun önemli oranı kentlerde yaşamaktadır. Dolayısıyla kent organizasyonunda bireylerin hak ve sorumluluklarının düzenlenmesi, toplumsal yaşamın gereklerini sağlama açısından daha önemli hale gelmiştir. İnsan-toplum ve insan-çevre ilişkilerinde düzenleyici normların belirlenmesi ve bu normların hukuki ya da sosyal yaptırımlara bağlanabilmesi için gerekli yönetim sürecinin de kent hayatı dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir.^{155 156}

Kent yönetişimin yöneten ve yönetilen bağlamında ele alınması tarih boyunca üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Ancak 19. yy sonrasında bugüne kadar yaşanan kentleşme, düzenleyici normların belirlenmesini daha da önemli kılmaktadır. Kentin sunduğu ekonomik ve sosyal refahın üretilmesi ve paylaşılması süreçlerinde, ortaya çıkarılan hizmetlerin verimliliğinin sağlanmasında kamusal alanla özel alan arasında sınırların belirlenmesinde taleplerin karşılanma zorunluluğu bulunmaktadır ve bu sadece düzenleyici işlemlerin bireylerin katılımıyla ortaya çıkarılmasına bağlıdır.¹⁵⁷

¹⁵² Bora, a.g.e. s. 43.

¹⁵³ İbrahim Kaboğlu, **Çevre Hakkı**, İmge Yayınevi, Ankara, 1996, s. 37.

¹⁵⁴ Keçeli, Sarıusta, ve Karakuyu, a.g.e. s. 382.

¹⁵⁵ Akkoyunlu, a.g.e. s. 87.

¹⁵⁶ Geray, a.g.e. s. 28-29.

¹⁵⁷ Keleş, a.g.e. s. 49.

Kent yönetiminin, yönetilenlerin yani kent sakinlerinin, yönetime katılma taleplerini karşılamaya istekliliğine bakımsızın, düzgün işleyen katılım mekanizmalarının sağlanması modern kent yönetiminin temel hedeflerinden biri durumuna gelmiştir.^{158 159}

Kent ekonomisine katılımın artırılması, Sanayi Devrimi sonrası kentlerde önemsenmiş, bireylerin girişimcilik veya tüketicilik yoluyla süreçlerde yer almasını teşvik eden mekanizmalar, yöntemler ve kurumlar ortaya çıkarılmıştır. Ancak aynı gelişmeler siyasal katılım açısından yeteri oranda gerçekleşmemiştir. 2000'li yıllardan sonra başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlar, siyasal katılımın sağlanabilmesi için özendirici çalışmalar yapılması gerektiğini, sürekli vurgulamıştır.¹⁶⁰

Kent yönetimine kent sakinlerinin katılmasında, bir taraftan sosyal siyaset ve diğer taraftan reel siyasete yönelik gelişmeler sürekli teşvik edilmektedir. Sosyal siyasette, hak savunucu sivil toplum kuruluşlarının sayısının, etkinliklerinin ve kapasitelerinin artırılmasına yönelik politikalar ortaya çıkarılmaktadır. Reel siyasette ise kadın hakları, çevre koruma, hayvan hakları, engelli hakları gibi alanlarda özel çalışmalar ortaya çıkarılmaktadır.¹⁶¹

Kent yönetimine katılım konusunda gerek sosyal ve gerekse reel siyasette ortaya çıkarılan siyasal katılım, kent sakinlerinin veya kent vatandaşlarının kent yönetimi karşısında tutumlarını tespit etmektedir. Burada temel nokta, yöneticileri seçimde belirleme düzeyinden ileride bir aşamaya geçerek, seçimler arasındaki dönemde yönetenlerin etkilenmesidir. Katılımın, seçimden ibaret kabul edilmemesi, seçmek kadar önemli seçeneklerin üretilmesini gerekli kılmaktadır.¹⁶²

Kentli haklarının pratik görünümünü aksettiren “kent yönetimine katılım”, siyasal ve sosyal hakları da kapsayan bir çerçevede görülmektedir: seçme ve seçilme hakkının tek tecelli zamanı, seçimler görülmemektedir. Nitekim 1976 BM İnsan Yerleşimleri Vancouver Konferansı'nda özellikle kent planlamasında kent

¹⁵⁸ Kahraman a.g.e. s. 43.

¹⁵⁹ Keçeli, a.g.e. s. 381-401.

¹⁶⁰ **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001.

¹⁶¹ Keleş, a.g.e. s. 67.

¹⁶² Akkoyunlu, a.g.e. s. 39.

sakinlerinin müdahil olması için tedbirler alınmasının zorunluluğu vurgulanmıştır.

163

3.3. Kentli Haklarında Uluslararası Gelişmeler

Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu'nda Avrupa boyutunda yerleşimlerin sakinlerinin kent haklarının temeli "katılım hakkı" olarak tanımlanmıştır. Şart, halkın katılımını kentin yönetimi ve planlanmasında söz sahibi olmasını sağlayacak tedbirler ve düzenlemeler olarak ele almıştır. Kentsel Rönesans Avrupa Kampanyası sürecinde ortaya çıkan Şart, "kent vatandaşlığı" kavramının ilk defa kullanıldığı metin olmuştur.

Şart, Avrupa Konseyi'nin kent politikalarına odaklanmaktadır.¹⁶⁴

- Kent fiziksel alanında iyileşme ve konut stokunun geliştirilmesi,
- Sosyo-kültürel yaratılması,
- Kalkınma
- Halk katılımında iyileşme

konularına odaklanmıştır. Böylece kentin geleceğinde kent sakinlerinin söz sahibi olabileceği bir yön elde edilmeye çalışılmaktadır. Kent yöneticileri için kent sakinlerinin sadece seçimlerde oylarının alındığı insanlar olmadıkları, tüm yönetim gerekliliklerinde fikirlerinin alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁶⁵

Kent kültürünün katılımcılık temelli geliştirilebilmesi için de yaklaşımlar getiren Şart; çoğulcu demokrasinin gereklerinden gördüğü dayanışma konusuna da katılımcılık açısından önem vermektedir.

- Kültürlerin kaynaşması
- Göçmenlerin politik yaşama etkin katılımı,
- Kentler arasında dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesi,
- Gereksiz bürokrasinin önlenmesi,
- Sağlık hizmetlerinin adil ve verimli biçimde etkinleştirilmesi,
- Kent sakinlerinin kent planlamasında söz sahibi olmaları

¹⁶³ Akkoyunlu, a.g.e. s. 73

¹⁶⁴ Kaboğlu, a.g.e. s. 38.

¹⁶⁵ Kahraman, a.g.e. s. 82.

- Politikalarda yerel sakinlerin söz sahibi olması ilkeleri öne çıkarılmaktadır.¹⁶⁶

Avrupa Kentsel Şartı'nın hukuksal alanda getirdiği önemli bir yenilik, devlet ve hükümetler tarafından değil, yerel yönetimler tarafından imzalanmıştır. Dolayısıyla hukuksal açıdan ilk defa süje olarak tanınmışlardır. Ama Türkiye'den hiçbir yerel yönetim taraf olmamıştır.¹⁶⁷

3.4. Türkiye'de Tarihsel Değişim

3.4.1. Osmanlı Dönemi

Tevarüs: Osmanlı Şehirlerinde Süreklilik

Söz edilen süreklilik çok yönlüdür. Birincisi Osmanlıların İslam ve Türklükten kaynaklı ilke ve adetleri kendi idari süreçlerinde devam ettirmeleridir. Fetih yöntemleri, yapılan tahrirler ve idari icraatlar bu sürekliliğin unsurları olarak görülmelidir. İkincisi ise fethedilen şehirlerin var olan örf ve adetlerine yönelik hassasiyet ve bunları Osmanlı sistemini adapte etme uğraşısı ile ortaya çıkan sürekliliktir. Üçüncü olarak süreklilik ilkesiyle anlatılmak istenen şehrin mimari unsurlarının ve yapılı çevrenin yakılıp yıkılması yerine olabildiğince tamir edilerek ve yenilenecek kullanılmasıdır. Yeni imar faaliyetleriyle olduğu kadar var olan eser ve yapıların yüzyıllarca korunup işlevsel hale getirilmesi şehirle bütünleşme yoluyla Osmanlı şehirlerinde sürekliliğin sağlanmasıdır.

Şehir ve Kimlik: Çok kültürlülük ve Bir Arada Var Olma

İstanbul'un fethini takip eden ilk yıllarda İstanbul'da 50 binin çok altında bir nüfus vardı. Hem dini açıdan hem de etnik ve kültürel olarak Türk, Arnavut, Arap, Boşnak, Kürt, Rum, Ermeni, Roman, Latin ve Frenk gibi çok çeşitli unsurlar Osmanlı İstanbul'unda birlikte var oldu. 1900'lü yıllara kadar Müslümanlarla diğer din mensupları arasındaki oran % 60 a, % 40 ya da % 50 ye % 50 gibi bir oranla sürdü. Ancak 1900'lü yıllara doğru Kafkas ve Balkan Müslümanlarının Anadolu'ya doğru zorunlu göçleri ve neredeyse tek milli ve dini gruba dayalı yeni ulus devlet sürecinde İstanbul homojenleşti ve çeşitlilik azaldı. Osmanlı şehirlerini pek çok açıdan Avrupa şehirleri ile mukayese etmek mümkünken, dini etnik çeşitlilik ve

¹⁶⁶ Cevat Geray, *Kent Yönetimi İçin Yeni Yaklaşımlar, Çağdaş Yerel Yönetimler*, İmge Yayınları, İstanbul, 1988, s. 28-29.

¹⁶⁷ Keleş, a.g.e. s. 57.

birlikte var olma tecrübesi açısından mukayese etmek neredeyse imkânsızdır. Osmanlı kaynakları, heterojen denilen çeşitli grupların bir arada yaşadığı ve aralarında iletişim ve etkileşimi ifade eden örneklerle doludur. “Getto” denilen sadece bir gruba mahsus bölgeler hiçbir Osmanlı şehrinde gözükmemektedir. Oysa Avrupa şehirlerinin pek çoğunda özellikle Yahudiler için Getto denilen mahalleler söz konusudur. Nüfus çeşitliliği bir yana bu çok kültürlülüğün sonucu olarak mimari, ticaret, gündelik yaşam ve yeme içmeye kadar çok farklı alanlarda benzeri tavır alış özellikleri gösterirler. Örneğin mimari olarak bu şehirlerde tüm dinlerin ibadethaneleri bulunmaktadır. Çarşıda bedestende herkesin dükkânı olabilmekte, mesleki loncalarda birlikte çalışabilmektedir. Tüm dini ve etnik unsurlar kadı mahkemelerine gelip aralarındaki davaları görebilmektedir. Birbirlerinin dil ve adetlerini öğrenebilmektedirler.

Kendi Kendini Yöneten ve İdame Ettiren Şehirler

Osmanlı şehirleri için, özellikle de klasik dönem yani 19. Yy öncesi, söylenebilecek bir ilke kendi kendini yönetme ilkesidir. Şehirdeki işlevlerin idaresi ve altyapı hizmetlerinin inşası ve sürdürülebilir kılınması anlamındaki bu kendi kendini yönetme ikame etme ilkesi Osmanlı şehirlerinin pek çoğunda izleri görülebilecek bir ilkedir. Modern belediyeciliğin üstlendiği birçok şehir fonksiyonu yani şehrin alt ve üst yapı uygulamaları tam anlamıyla yerel aktörler ve kurumlar tarafından icra ve idare edilmekteydi. Müslüman ve gayrimüslimler üzerlerine düşen vergiyi ödüyorsa ve huzur bozucu bir durum yoksa merkezin bir şehre müdahale etmesi söz konusu olmazdı. Loncalar, tekkeler, medreseler ve vakıflar bu süreçte önemli işlevler üstlenmişlerdir.

3.4.2. Cumhuriyet Dönemi

1982 Anayasası ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve Büyükşehir Belediye Kanunu, yerel demokrasinin ve katılımın geliştirilmesine yönelik mevzuatın ana kaynakları durumundadır.

1982 Anayasası'nda devletin demokratik oluşundan bahsedilirken vurgulanan yerel demokrasinin güçlendirilmesi konusu, Anayasa'nın 2. maddesinden ve 67. maddesinden kaynağını almaktadır¹⁶⁸.

Anayasa dışında, farklı tarih ve konularda çıkarılan kanunlarda yönetime katılımı özendiren hükümlere yer verilmiştir. 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye

¹⁶⁸ Akkoyunlu, a.g.e. s. 77.

Kanunu'nda, yerel halkın yönetime ve karar alma süreçlerine katılımının sağlanması için olanaklar tanınmaktadır.

Yine bu kanunda (m13), kent sakinleri "hemşehri" olarak tanımlanmıştır. Hemşehrilik olgusu kent sakinlerinin belediye meclis kararlarına katılma, belediyenin hizmet ve faaliyetleri hakkında bilgilendirme haklarını kapsamaktadır¹⁶⁹. Katılım olgusu 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 77. maddesinde, kamu hizmetleri açısından ele alınmaktadır. Buna göre hizmetlerin verimli ve etkin biçimde ortaya çıkarılması, kent sakinleri arasında dayanışmanın sağlanması ve hizmetlerinin verimliliğinin artırılması gibi amaçlar öngörülmektedir. Ele alınan bir başka konuda gönüllülüğün özendirilmesidir.

Katılım konusunda yerel yönetim mevzuatın getirdiği en kapsamlı ve önemli yenilik Kent Konseyleri'dir. Eski belediye kanununda da yer alan ve 5393 sayılı Kanun'da tekrarlanarak düzenlenen Kent Konseyleri, vatandaşların yönetim süreçlerine katılımının sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Kanun'un 76. maddesi'nde kent konseylerinin aşağıdaki konularda gelişme sağlaması beklenmektedir:

- Kent Yaşamı ve kent vizyonu
- Hemşehrilik bilinci
- Kent hukukunun korunması
- Sürdürülebilir kalkınma,
- Çevreye duyarlılık,
- Sosyal yardımlaşma ve dayanışma,
- Saydamlık, hesap sorma ve hesap verme,

Bu düzenlemeler dışında, kent sakinlerinin kent yönetiminde etkinliklerini artırmayı amaçlayan başka yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Bu yasal düzenlemelerden bazıları şu şekildedir.

- 2872 sayılı Çevre Kanunu,
- 3194 sayılı İmar Kanunu,
- 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Kuruluş Kanunu,
- Katı Atık Kontrol Yönetmeliği,
- Hava kalitesi Kontrol Yönetmeliği,

¹⁶⁹ Keleş, a.g.e. s. 37.

- ÇED Yönetmeliği.

3.5. Kentsel Yaşanabilirlik ve Haklar

Kentleşmenin gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan “yaşanabilirlik” ölçeği başta çevre sorunları, nüfus artışı olmak üzere önemli konularda kullanılmaktadır. Kent yaşam kalitesi kavramıyla birlikte önemli hale gelen yaşanabilirlik kavramı, kent mekanın insan ile ilişkisini değerlendirmeyi sağlamaktadır.¹⁷⁰

İnsanın yerleşik hayata geçişi ile birlikte mekanda gerçekleşen, kırsaldan metropole doğru dönüşüm sürekli değişen isteklerini de etkilemiştir. Başlangıçta güvenli bir mekanda hayatta kalmaya çalışan insanın mekanda geçirdiği zaman uzadıkça, ondan daha farklı biçimlerde faydalanma isteği ortaya çıkmıştır.^{171 172}

Kendisi için zamanla karmaşıklaşan ihtiyaçlar belirlemiş, bu ihtiyaçlarını karşılamak için mekanı dönüştürmeye başlamıştır. İnsan, yerleşik hayatta geçirdiği evrimsel dönemle, sürekli güncellenen ihtiyaçlar listesinin karşılığı çaba ve yenilikçiliği geliştirmeye çalışmıştır.¹⁷³

Literatürde Maslow Listesi (piramidi) olarak tanımlanan ve Abraham Maslow tarafından ortaya konulan kuram, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için çabaladığını ve karşıladığı her ihtiyaç sonrasında yeni bir ihtiyacını karşılamaya yöneldiğini, bu şekilde sınırsız bir devinim içine girdiğini belirtmektedir.¹⁷⁴

Maslow, ihtiyaçları aciliyet sıralamasına tabi tutarak bir piramit ile göstermektedir. Temel kural bireyin sahip olmadığı ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli çabalamasıdır. Bu ihtiyaçların kendi aralarında hiyerarşisi bulunmaktadır.^{175 176}

Altan üste doğru sıralandığında bu ihtiyaçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Fizyolojik
- Güvenlik
- Sosyal

¹⁷⁰ Bookchin, a.g.e. s. 43.

¹⁷¹ Akkoyunlu, a.g.e. s. 77.

¹⁷² Kuçuradi, a.g.e. s. 37.

¹⁷³ Behar, a.g.e. s. 23.

¹⁷⁴ Mutlu, a.g.e. s. 41.

¹⁷⁵ Kıray, a.g.e. s. 119.

¹⁷⁶ Behar, a.g.e. s. 24-25.

- Değer verilme / saygınlık
- Kendini Gerçekleştirme

Tamamen farklı yaşam ve yaşanabilirlik görüşüne sahip bireylerin birlikte yaşadığı şehirlerde yaşanabilirlik düzeylerinin belirlenmesi güçleşmektedir. Zira aralarındaki ilişki ve etkileşim ister istemez rekabet temellidir.¹⁷⁷

Herbirinin subjektif beklentilerini karşılayabilen kaynak ve olanakları sunabilecek kent yaşamı tasarımı ideal olarak kalmaktadır. Dolayısıyla kentin yönetimi, organizasyonu önem kazanmaktadır. Herbirine fırsat tanıyan, objektif bir kent yönetim sistemi arayışı başlamaktadır.¹⁷⁸

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan teknik gelişmeler kenti dikey ve yatay olarak geliştirmekte, kentte yaşanan sosyal ve fiziksel değişime bağlı olarak bireylerde bu yeni aşamalarda yer almaya çalışmaktadır. Bir bakıma kentler de Maslow Kuramına uygun olarak dönemsel ilerlemeleri yaşamakta, her aşamada değişen ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyler ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁹

Kentlerin insan ihtiyaçlarını karşılama süreçleri içinde tanımlanabilmelerini sağlamayı amaçlayan bir çok tasnife başvurulmuştur. Sanayi kenti, Çağdaş kent gibi isimlemelerle kentlerin, insanların daha çok hangi ihtiyaçlarını karşılamaya yoğunlaştıkları belirlenmeye çalışılmıştır.¹⁸⁰

Kentlerin bireylere, daha fazla tür ihtiyaçlarını giderebilme olanağı sunan ve böylece yaşam kalitelerini artıran mekanlar olduğuna yönelik tasnifler, yeni kuramların ortaya atılmasına neden olmuştur.¹⁸¹

Yaşam kalitesini sağlamaya yönelik bireysel çabalarla, kentin bu süreci destekleyen, paralel gelişme içinde seyretmesi birlikte değerlendirilmektedir. Buna göre bireyin Maslow'un piramidinde yer alan ihtiyaçları, bu piramitte gösterilen sırayla karşılayabilmesi için, kentin de benzer yolu izlemesi gerekmektedir.¹⁸²

¹⁷⁷ Bauman, a.g.e. s. 57.

¹⁷⁸ Bookchin, a.g.e. s. 37.

¹⁷⁹ Giddens, a.g.e. s. 36.

¹⁸⁰ Keleş, a.g.e. s. 42.

¹⁸¹ Tekeli, a.g.e. s. 51.

¹⁸² Ömer Laçiner, *Kentlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci*, *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, Wald Yayınları, İstanbul, 2016, s. 103.

Kentin yönetim yapısı, kurumları, ürettiği hizmetler, erişilebilirlik olanakları gibi unsurların kentin gelişim planlanmasını ortaya çıkardığı görüşü bu yaklaşımla ileri sürülmüştür.¹⁸³

Çevre, kaynaklar, sosyal yapı ve ilişkiler, dayanışma ve işbirliği gibi birçok sosyal mekanizmanın katkısıyla bireyin ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabileceği ileri sürülmüştür.¹⁸⁴

3.6. Yaşam Standardı ve Yaşam Memnuniyeti Bağlamında Yaşanabilirlik

Kentsel yaşam kalitesi ile kentsel yaşanabilirlik, planlama açısından eşanlı kabul edilmiştir. Buna göre kavram kentin fiziksel yapısı ile sosyal yapısını birlikte ele alan değişim parametrelerini dikkate almaktadır.

Yaşam kalitesi kavramı felsefi temele sahiptir. İnsanın iyi yaşaması ile sosyal yaşamın doğrudan ilişkilendirildiği kavram, bireyler arası etkileşime bağlı bir iyi yaşama vurgu yapmaktadır. Temel sorun, iyi yaşamın tanımının bireye göre mi sosyal yapı ve kurumlara göre mi yapılacağıdır.

Yaşam kalitesi kişi için yaşadığı çevre ve kşullardan dolayı kabullendiği memnuniyet düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Burada temel nokta kişinin kendisini iyi durumd görmesidir. Koşulların daha nasıl iyileşebileceği, bireyin sübjektif değerlendirmelerine bağlıdır. Gelirinden memnun olması, mesleğinden memnun olması, ev ve işyerinden memnun olması gibi farklı memnuniyet düzeyleri söz konusudur.

Ancak memnuniyet ile standart olgusu birbirlerinden farklıdır. Çoğunlukla yaşam standartlarının altında veya üstünde bir noktada bireyin memnuniyeti veya memnuniyetsizliği ile karşılaşmak mümkündür. Standartların yükselmesiyle birlikte memnuniyet düzeyinin artacağını ileri sürmek genel bir varsayımdır.

Kent yapısı ve kurumlarının bireyin memnuniyetini artırabilmek için yaşam standartlarını artıran hizmet ve çözümler üretmesi, felsefi anlamın ötesinde, politik bir sorun olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla standart artmasına bağlı olarak memnuniyetin artacağını kabul etme durumu söz konusudur.

¹⁸³ Kuçuradi, a.g.e. s. 37.

¹⁸⁴ Lefebvre, a.g.e. s. 88.

Kent yönetiminin temel ihtiyaçlar yanında kültürel ve sanatsal ihtiyaçlara kadar birçok konuda hizmet ve çözüm üretme sorumluluğu bulunduğu kabul edilmektedir. Bu kabulün temelinde bireylerin kendilerinin belirlediği memnuniyet düzeylerinin değilse de ortalama bireylere yönelik bir kent planlamasının gerekliliği düşüncesi etkilidir. Bazen temel insani ihtiyaçlara ve bazen konfora hedeflenen standartların ortalama bireyi memnun edeceği karinesine dayalı planlama anlayışı bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Çöplerin toplanması, ulaşımın düzenlenmesi, içme suyunun temin edilmesi gibi temel ihtiyaçlar yanında sanat eğitimi, kültürel faaliyetler de kent planlamasında dikkate alınmak zorundadır.

Kent yaşam kalitesi ile memnuniyetin eş anlamlı kabul edildiği kent politikalarının ortaya çıkarılması ve plana dönüşmesinde bireyin görüşlerine, kent yönetimine katılım bağlamında yer verilmek gerekmektedir. Bu şekilde, olabildiğince çok bireyin hem fikir olduğu memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi hem de bunları sağlamaya yetebilecek standartların ortaya çıkarılması mümkün olabilecektir.

İnsan yaşamının kente yönelmesi, doğal yaşamdan ayrılmış yeni koşullar gerektirmektedir. Çoğu yazar bu durumun bir istisna veya sapma olduğu görüşündedir. Onlara göre insan kentte yaşayarak doğal yaşamdan, doğal ve insani olandan ayrılmaktadır. Ancak bu durum, insanın doğal yaşamda elde edebileceği iyiliklerden vazgeçtiği anlamında yorumlanamayacağı belirtilmektedir. Temiz su, korunmuş çevre, taze ve doğal gıda gibi ihtiyaçlara erişimden vazgeçerek kentte suni bir yaşama insanın yöneliminden bahsetmenin olanaksızlığından bahsedilmektedir.

Yaşam standardı, doğal olanla kentte elde edilebilen, konforlu olanın eş zamanlı teminine yönelmek zorundadır. İdeal kent yönetimi her iki boyutu da dikkate almak zorundadır.

Standartların ve memnuniyetin aynı anda sağlanabilmesinin görünür ve ölçülebilir olması da önemli kabul edilmektedir. Muğlak ve tartışılır bir standart-memnuniyet bağlamının sağlanm bir yönetim anlayışı olmadığı ileri sürülmüştür.

Bu anlayışa göre standartlar ve memnuniyetler, belirli periyotlarla ve nitel olarak ölçülebilir olmalıdır. Bu değerlendirmelere ulaşabilmek için belirli ölçeklerin kullanılması zorunludur.

Sosyal, ekonomik, kültürel göstergelerle yaşam standardı ve memnuniyeti belirgin kılan bir planlama arayışı ortaya çıkmıştır. Böylece “modern”, “sağlıklı”, “kalkınmış” gibi tanımlamalarla kent yaşanabilirliğini ve kentin düzeyini anlaşılır kılmak mümkün olabilecektir.

Kentlerin tamamı için tek bir memnuniyet ve standart ikilemi üzerine kurulu yaşanabilirlik tanımı elde edilmesi güçtür. Ancak ortalama bir tanımlama ile kriter elde etmek ve kentlerin yaşanabilirliğini kıyaslamak için genel geçer planlara ve ölçütlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

3.6.1. Mercer Quality of Living Survey

Mercer Quality of Living Survey adıyla her yıl dünya çapında şehirlerin yaşam kalitesi anketlerini yapmakta ve bu anketlere göre yaşam kalitesi sıralamasını gerçekleştirmektedir. Dünyanın 440 kentini 10 üst başlık ve 39 ölçekte değerlendirmektedir.

- Politik – sosyal, Ekonomik ve sosyo-kültürel çevre,
- Sağlık, eğitim, kamu hizmetleri
- Ulaşım, rekreasyon, tüketim malları, barınma ve doğal çevre konularında değerlendirme yapılmaktadır.

3.6.2. Economist Intelligence Unit Liveability Ranking

The Economist ve The Economist Group'ın gerçekleştirdiği ölçüm her yıl gerçekleştirilmektedir 5 üst başlıkta ve 30 ölçekte değerlendirme yapmaktadır.

5 üst başlık;

- İstikrar
- Sağlık
- Kültür ve çevre,
- Eğitim
- Altyapı

Olarak belirlenmiştir.

3.7.3. Monocle's Most Liveable City Index

En Yaşanabilir Şehirler Araştırması olarak isimlendirilen değerlendirme her yıl gerçekleştirilmektedir.

11 üst başlıkta değerlendirme yapılmaktadır. Bunlar;

- Güvenlik,
- Sağlık
- İklim,
- Uluslararası ağlar,
- Toplu ulaşım,
- Mimari,
- Çevresel riskler ve doğaya erişim
- Kentsel planlama ve tasarım,
- Çalışma ortamı,
- Sosyo kültürel politikalar ve sosyal barış

Olarak belirlenmiştir.

3.64. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Yaşanabilir Kentler Araştırması

Türkiye’de Doğu Marmara Kalkınma Ajansı 2011 yılında “Yaşanabilir Kentler Araştırması” gerçekleştirmiştir.

Bu araştırmada 6 ölçek kullanılmıştır. Bunlar;

- Ekonomi,
- Sağlık,
- Eğitim,
- Kent yaşamı,
- Kültür ve sanat,
- Güvenlik olarak belirlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Kentli Haklarının Gelişimi

Kent sakinlerinin haklar alanı genel çerçevede temel haklar ve mekana bağlı haklar olarak ayrılmaktadır. Temel haklar, insan hak ve özgürlükleri başlığı altında tüm insanların sahip olduğu haklardan oluşmaktadır. Mekana bağlı haklar ise kentlilik sürecinde kentte yaşamaktan kaynaklanan ve aslında temel hak ve özgürlüklerin kent versiyonu diyebileceğimiz evrilmiş durumlarından kaynaklanan haklardır.^{185 186}

Kent burada, temel hak ve özgürlüklerin görünüm alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, kültürel, sosyal haklar ile dayanışma hakları yanında siyasal haklar olarak belirginleştirilmiştir. Bu hakların önündeki engellerin azami şekilde kaldırılması gibi felsefi yorumlama ile ele alınmaktadır.

Kentli hakları, kentte yaşayanların tamamına eşit şekilde uygulanmalıdır.^{187 188}

- Kentte yaşayan bireyler temiz, sağlıklı bir kentte gerekli kamu hizmetlerinden yararlanma haklarına,
- Tüm türlü sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan haklara sahip kabul edilir. Kentli hakları soyut olarak düzenlenmen temel insan hak ve özgürlüklerinin somut görünümü kabul edilmektedir.¹⁸⁹

Dünyada ortaya çıkan ve küreselleşme ile yoğunlaşan kentleşme – yerelleşme, iyi yönetim ve yaşam kalitesi gibi kavramsal girişimlerle kentli haklarını desteklemektedir.¹⁹⁰

Kentleşmenin birey yanında toplumların uygarlaşma süreçleri ve düzeyleri özelinde de önemi bulunmaktadır. Bu sürecin izlenmesi çoğunlukla kentleşme, yerelleşme ve kentlilik üzerinden gerçekleştirilmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁵ Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları*, AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara, 1995, s. 121-142.

¹⁸⁶ Geray, a.g.e. s. 77.

¹⁸⁷ Akıllıoğlu, a.g.e. s. 37.

¹⁸⁸ Geray, a.g.e. s. 77-78.

¹⁸⁹ Tekeli, a.g.e. s. 87.

¹⁹⁰ Kaboğlu, a.g.e. s. 41.

¹⁹¹ Akkoyunlu, a.g.e. s. 98.

4.1. Avrupa Kentsel Şartı Bağlamında Kentli Hakları

Kentli haklarının günümüzde çerçevesi Avrupa Kentsel Şartı'nda özetlenmiş durumdadır.¹⁹²

Şartın dayandığı diplomatik etkinlikte vurgulanan “kentsel Rönesans” kavramı, kentli haklarından beklenen uygarlaşma düzeyini anlatmaktadır. Şart, kentli haklarının onsoz olmaz unsurlarını şu şekilde belirlemiştir;

- Fizik mekan olarak kentsel çevrenin iyileştirilmesi
- Konut stoklarının iyileştirilmesi
- Kentlerde sosyal ve kültürel alanların iyileştirilmesi
- Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve bireylerin katılımının sağlanması

Şart, yönetsel tercihini yerinden yönetimden yana kullanmaktadır. Böylece iyi bir kent yönetimine ve yaşam kalitesine ulaşılacağı belirtilmektedir. Şart'ın getirdiği önemli bir fayda, soyut hakların mücessem hale getirilmesidir.

Avrupa Kentsel Şartı kentli haklarını 13 başlık altında saymaktadır. Bunlar; kapsamında kentli hakları on üç başlık altında düzenlenmiştir. Bu başlıklar;

- Ulaşım ve Dolaşım,
- Çevre ve Doğa,
- Kentlerin Fizik Yapıları,
- Tarihi Kentsel Yapı Mirası,
- Konut, Kentsel Güvenliği,
- Kentlerdeki Özürlüler,
- Spor ve Boş Zamanları Değerlendirme,
- Kültür, Kültürlerarası Kaynaşma,
- Kentlerde Sağlık,
- Halk Katılımı,
- Kent Yönetimi
- Kent Planlaması,
- Kentlerde Ekonomik Kalkınma

konularından oluşmaktadır.¹⁹³

¹⁹² Karasu, a.g.e. s. 63.

¹⁹³ Keçeli, a.g.e. s. 382.

Şart, kentli hakları için fonksiyonlar da belirlemiştir. Buna göre kentli haklarının hayata geçirilmesiyle birlikte; ekonomik, sosyal ve kültürel olanakları yaratılacak, yerelde, toplumda sosyal barış ve dayanışma tesis edilecektir.

Kentli haklarının tanınması, yerel yönetimlerde kent vatandaşlarının etkinliklerinin artırılmasına bağlı olarak toplum tarafından sahiplenilecek ve etkin yurttaş katılımının teşvik edilmesinde ilerlemeler sağlanacaktır.

- Kentli haklarının sağlanabilmesi için destekleyici koşulların oluşması zorunlu görülmektedir. Bu koşullar şu şekilde sıralanmaktadır:

- İnsan haklarının tanınması, sosyal hayata yayılması ve koruyucu mekanizmaların ortaya çıkarılması,

- Kentsel yönetimlerde insan haklarını gözeten anlayışların yerleştirilmesi,

- Yerel inisiyatifi sağlayacak süreçlerin desteklenmesidir.

Kent yaşamında kentli haklarının varlığıyla birlikte kalitesi artacak kentsel faaliyetler belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu belirginleşmeyi sağlayabilmek için Şart'a dayalı olarak Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu hazırlanmıştır. Deklarasyon kentsel faaliyetlerde, kentli haklarının uygulanabilmesi için tanımlamalar vermektedir.

4.2. Kentli Hakları ve Kentlilik Bilinci

Kentli haklarının oluşabilmesi için 3 koşul onuz olmaz niteliktedir ve mevcut olmalıdır.

- Kentte yaşayanların haklarının ellerinden alınması önlenmelidir.
- Kişisel gelişimin desteklenmesi, kentli haklarının gelişimini sağlamaktadır.
- Kentli hakları, bizzat devlet tarafından kamusal ve özel alanda tanınmalıdır.¹⁹⁴

Kentli haklarını sağlayan koşulların birinin eksik olması durumunda, evrensel değerlere uygun kent yaşamının varlığından söz etmek de mümkün görülmemektedir.¹⁹⁵

4.3. Türkiye'de Kentli Haklarının Durumu

Türkiye'de kentli hakları tarihsel süreçte önemsenererek günümüzdeki durumuna ulaşmıştır. Medeniyet ekseninde kent ve birey ilişkileri, Orta Asya, Bizans ve Avrupa bağlamında, sürekli eklenen dinamiklerle gelişmiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Tekeli, a.g.e. s. 77.

¹⁹⁵ Keleş, a.g.e. s. 121.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçmiş deneyimler ve ekleri de dikkate alan kent – birey ilişkileri, genel hatlarıyla yaşanmıştır. Ahi ve loncaların iş-meslek tanımına göre kent organizasyonda yer almaları, dini toplulukların cemaat sistemine göre özel-kamusal yaşamda tanınırlığının sağlanması ve vakıflar aracılığıyla kamu – yerel hizmetlerin üretilmesi, kentin yaşanabilirliği ve kentli hakları konularında çağına göre ileri sayılabilecek gelişmelerin hayata geçirilmesini sağlamıştır.¹⁹⁷

Fütuhat ve istimâlet adları verilen, yeni yerleşimlerde, fetih sonrası yeni kent yönetimleri oluşturulmasında, hoşgörü ve istikrar odaklı uygulamalar tesis edilebilmiştir.¹⁹⁸

Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) ile Batılı bir yöne evrilen kentleşme beraberinde kentli haklarının değişimini sağlamıştır. Özellikle kent yönetimine katılımda, seçme-seçilme gibi kritik yenilikler ithal edilmiştir.¹⁹⁹

Cumhuriyet'in kuruluşu, Osmanlı Reformu'nun oluşturduğu sosyal ve siyasal zemin üzerine inşa edilmiş, Batıcı dönüşüm devam ettirilmiştir. Belediyelerin yaygınlaşması beraberinde taşra yerel yönetim sisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁰⁰

Günümüzde kentli hakları, temel dayanağını 1982 Anayasası'ndan almaktadır.

“Madde 5 – Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” hükmü yer almaktadır.

Anayasa'nın 23. maddesinde ise

“Madde 23. Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

¹⁹⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye - Seçme Eserler*, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 85.

¹⁹⁷ Ortaylı, a.g.e. s. 118.

¹⁹⁸ Türkoğan, a.g.e. s. 123.

¹⁹⁹ Geray, a.g.e. s. 77.

²⁰⁰ Akkoyunlu, a.g.e. s. 31 - 48.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir. (Değişik fıkra: 7/5/2010-5982/3 md.) Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç

soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.”

Hükmüne yer verilmiştir. Yerleşme hürriyetinin “sağlıklı-düzenli” kentleşme gayesiyle sınırlanabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Anayasa'nın kıyılara yönelik özel hükmü bulunmaktadır. Nitekim buralara yönelik olarak, 43. maddede;

“Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden

yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.”

Kıyıların iskan ve kentleşmesinde gösterilen hassasiyet, özellikle içgöç baskısı altında yaşanan çarpık kentleşme açısından önem taşımaktadır. Başta yerleşme hakkının kısıtlanması gibi görünen bu durum özellikle doğal alanların ve çevrenin korunmasına yönelik uluslararası düzenlemeler açısından değer taşımaktadır. Bu alanlarda ortaya çıkan yerel yönetim deneyimlerinde, merkezi hükümetin yerel yönetimler üzerinde ağır vesayet durumu söz konusu olsa da yerel yönetimlere kısmi yetki aktarımı 1980'li yıllara göre ileri bir düzenleme kabul edilebilir. 1980'lerde gerçekleşen bu ileri düzenleme merkezi hükümetler tarafından istikrarlı biçimde korunmuştur.

Bireyin yerleşme hakkının somut görünümü konut düzenlemeleridir. Anayasa, bireylerin konutlarındaki haklarını kentli haklarının somut hali olarak kabul etmektedir. Nitekim Anayasa'nın 57. maddesinde;

“Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetilen bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.” denilerek konut hakkının özel önemine vurgu yapılmaktadır.

Mevzuatta, kentli hakları ile ilgili yapılan bir çalışmada kent ve kentli hakları ile ilgili dörtyüzü aşkın yasa belirlenmiştir.²⁰¹

Mevzuat yapısı modern hukuk ve yasama açısından sorunlu olsa da bu müktesebatın iyileştirilmesi için Avrupa Birliği'ne uyum süreci önemli bir fırsat yaratmış durumdadır. Müktesebata uyum sürecinde AB mevzuatının iç hukuka uyarlanması sürecinde önemli aşamalar kaydedilmiştir.²⁰²

4.3.1. Kentli Hakları Bağlamında Sivil Toplum Hak Savunuculuğu

Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü anlamıyla bir sivil toplum bulunmamaktadır. Kamusal alan dışında, sivil bir alan bulunmaması Osmanlı'da devlet erkinin dışında erk oluşmamasıyla da açıklanmaktadır. Zira erkin başkentte sadece tek bir erkte toplanması sağlanmış, erk paylaşılmamış ve merkezi erk ile alt erkler arasında gelişen, erkin sorgulana bilirliliğini gösteren bir gelişmeye kabı kapatılmıştır. Toplum da bu katı, tek ve bir erki sorgulanamaz olarak kabule etmiştir.²⁰³

Bu merkezi yapı ancak 19. yy dan itibaren ve bazı yazarlara göre Sened-i İttifak'tan itibaren çözülmeye başlamıştır. Sınırlı da olsa padişahın temsil ettiği erkin en azından ayanlar tarafından tartışılabilirdiği bir alan açılmıştır.²⁰⁴ 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte erkin dışında özel kabul edilebilecek alanlarda birey ve grupların hürriyetleri tanınmaya başlamıştır.²⁰⁵

Yerel yönetimler alanında ise en önemli gelişme 1858 yılında ilk belediyenin kurulmasıdır. Sınırlı da olsa ilk yerel seçim deneyimleri yaşanmaya başlamıştır.

Türkiye'de demokratikleşme Hakların verilmesi kadar bu hakların geliştirilmesi ve korunması için gerekli hukuki, idari ve mali kanalların oluşturulması büyük önem taşımaktadır.²⁰⁶

²⁰¹ Karasu, a.g.e. s. 97.

²⁰² **Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu**, <http://www.Mimarlarodasiansankara.Org/?Id=964#:~:Text=Avrupa%20kentse%20%20C5%9eart%20C4%B1%2c%20avrupa%20konseyi,De%20C4%9fil%20yerel%20y%20C3%B6netimlerin%20imzas%20C4%B1na%20a%20C3%A7%20C4%B1lm%20C4%B1%20C5%9ft%20C4%B1r.&Text=G%20C3%9cvenlık%3a%20m%20C3%Bcmk%20C3%Bcn%20oldu%20C4%9f> Adresinden Alındı. Erişim Tarihi: 04 04 2020.

²⁰³ Sureiya Faroqi, **Osmanlı'da Kent ve Kentliler**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 59.

²⁰⁴ Ortaylı, a.g.e. s.123.

²⁰⁵ Ortaylı, a.g.e. s.124.

²⁰⁶ Geray, a.g.e. s.47.

Aksi takdirde yasal olarak kazanılan haklar hiçbir zaman hayata geçirilemeyecektir. Kentlilerin karar alma sürecine katılmadığı denetim sürecinde bulunmadığı, ilgili kurum ve kuruluşlara gerekli itiraz ile idari ve/veya adli başvuruları yapamadığı bir sistemde, kentli haklarının, yasal olarak varlığı hiçbir anlam ifade etmeyecektir.²⁰⁷

Özellikle bilgiye erişme, karar alma sürecine katılma ve yargıya başvuru hakları kentli haklarının hayata geçirilmesinde belirleyici role sahiptir. Kentli haklarının gereği gibi uygulanması bilgi edinmeye, bu bilginin karar alma sürecinde etkin bir biçimde kullanılmasına ve gerekli olduğu durumlarda yargıya başvuru hakkının kullanılmasına bağlıdır.²⁰⁸

Genel olarak hakların talep edilebilirliği politika ve programlarda sivil toplum oluşumlarının güçlendirilmesi zorunlu kabul edilmektedir. Kentli hakları, açısından sivil toplum vazgeçilmez, önemli bir mekanizma kabul edilmektedir ve “hak savunuculuk” başlığı altında ele alınmaktadır.^{209 210}

Hak savunuculuk, “psikolojik danışana, sorun sahibine danışmanlık yapabilecek sivil yapıların, sivil toplum kuruluşlarının teknik kapasitelerinin artırılmasını konu edinmektedir. Burada temel husus, sivil toplum oluşumunun kurumsal yapısının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Böylelikle, sivil oluşumun öncelikle ilgilendiği alanda, hakların hayata uygulanmasına yardımcı olması mümkün olabilecektir.²¹¹

Hak savunuculuğunun kentli haklarında görünümü oldukça geniş bir alana yayılmış durumdadır. Modern kentli hakları ve hak savunuculuğu anlamında öne çıkan kentli hakları sivil çalışmaları şu konulara odaklanmaktadır;

- ✓ Kadın istihdamının geliştirilmesi
- ✓ Kadınların siyasal yaşamda daha aktif olarak yer almalarının sağlanması
- ✓ Engellilerin kent yaşamına ve kamu hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi
- ✓ Kadın karşı şiddetin önlenmesi ve şiddet gören kadınların korunmasıyla ilgili yerel yönetim çalışmalarının artırılması

²⁰⁷ Geray, a.g.e. s.48.

²⁰⁸ Kaya, a.g.e. s. 71.

²⁰⁹ Akkoyunlu, a.g.e. s. 47.

²¹⁰ Keleş, a.g.e. s. 41-42.

²¹¹ Tekeli, a.g.e. s. 58.

- ✓ Çevre bilincinin geliştirilmesi ve yerel yönetimler ile merkezi hükümetin çalışmalarının çevre bilinci ile normları açısından izlenmesi
- ✓ Göçmen karşıtlığının güçlenmesi, göçmenlerin entegrasyon ve insanca yaşam koşullarının iyileştirilmesi için kamu hizmetlerinin geliştirilmesi,
- ✓ İyi yönetim ilkeleri doğrultusunda yönetimlerin şeffaflık, hesap verebilirlik ve verimliliklerinin izlenmesi

Bunlar ve benzer çalışmaların üretilmesi kentli haklarının kentte geliştirilebilmesi için zorunlu görülmektedir.

4.3.2. Kentli Hakları ve Kent Konseyleri

Kentli haklarının sivil toplum alanında gerçekleştirilen çalışmalarla desteklenmesi sürecinde önemli atılımlardan biri de Kent konseyleridir.

Ülkemizde ilk olarak Yerel Gündem 21 programı ile gündeme gelen ve kent konseylerini doğuran çalışmalar, yerel düzeyde katılımcı demokrasinin geliştirilmesine katkıda bulunmaları için ortaya çıkarılmıştır.

Kent yönetiminin karar alma süreçlerini izleyen, öneriler getiren, karar alma süreçlerinde dikkat edilen bir mekanizma olarak tasavvur edilmektedir.

Kamu otoriteleri, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını biraraya getirerek yönetimi iyileştirmeyi amaçlayan kent konseylerinin kentli hakları açısından önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Türkiye’de kent konseyleri deneyimi sayısal olarak önemli noktalara gelmiş olmakla beraber halihazırda yerel demokrasi açısından yeterli görülmemektedir.²¹²

Kent Konseyleri yasal dayanağını 5393 Sayılı Yasa ve 26313 Sayılı Yönetmelik’ten almaktadır. Yönetmeliğin 4.maddesinin (b) fıkrasında

“...Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar...”

olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda kent konseyi, katılım bağlamında, yerel yönetimlerin tamamlayıcısı kabul edilmektedir. Ancak kentsel gelişim ve kentsel kalkınma bakımından, kent konseylerinin yerel yönetimlere mali açıdan bağımlı

²¹² Tekeli, a.g.e. s. 94.

olmaları, bütçelerinin bulunmaması, kentin geleceğini etkileyen imar, ulaşım, çevre gibi kritik yatırımlarda kararları etkileme gücünden yoksun bulunmaları gibi nedenlere bağlı olarak yönetişimde zayıf kaldıkları görülmektedir.²¹³

Kent konseylerinin yönetim uygulamalarında karşılaştıkları bir başka sorun, teorik ve yasal olarak sivil toplum oluşumları kabul edilmelerine rağmen, projelerine bütçe bulma ve uygulama süreçlerinde sivil toplum kuruluşlarının başvurabildiği kaynaklara kabul edilmemeleridir.

Görünürde, belediyelere bağımlılık, belediyelerden mali ve aynı destek alabildikleri ve ek kaynağa ihtiyaç bulunmadıkları biçiminde anlaşılmaktadır. Yine tüzel yapılarının olmaması, başta Avrupa Mali Yardım Programları olmak üzere birçok fon kaynağına başvurabilmelerini engellemektedir.

Yönetmelikte kent konseylerinin görevleri 6. maddede belirtilmiştir. Bu görevler belediyelerin yanısıra merkezi hükümet kurumlarının da görev ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Bütçesi, personeli ve tüzel kişiliği olmayan kent konseylerinin vatandaş yararına hak savunuculuğunu nasıl yerine getirebileceği ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Maddeye göre kent konseylerinin vatandaşlar adına izleyecekleri, hak savunuculuğu yapacakları konular şu şekilde belirlenmektedir;

(Madde 6.)

a) Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,

b) (Değişik:RG-6/6/2009-27250) Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,

c) Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmasına katkıda bulunmak,

ç) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımçılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,

d) Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,

e) Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,

²¹³ Yeter, a.g.e. s. 71.

- f) Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,
- g) Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,
- ğ) Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,
- h) Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,
- ı) Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır.”

4.3.3. Bilgi Edinme

Kamusal alanda faaliyet gösteren kurumların tamamı düzenleyici işlemlerle insanların hayatlarını etkileyecek eylemler gerçekleştirirler. Düzenleyici işlemler ve kararlar olarak tanımlanan bu faaliyetler “genel” ve “birel” düzenleyici işlemler olarak ayrılmaktadır.

Genel düzenleyici işlemler, işlem muhatabı kişinin herhangi bir kişi olabileceği kabul edilerek planlanan, kararlaştırılan ve uygulanan kararlardır. Bu kararlar vatandaşlara yeni hak alanları açabilmekte, mevcut olanları değiştirebilmekte veya ortadan kaldırebilmektedir.²¹⁴

Birel düzenleyici işlemler ise muhatabının kim olduğu önceden belli olan düzenleyici işlemlerdir. Tıpkı genel düzenleyici işlemler de olduğu gibi bunlar da hak alanları üzerinde kurucu veya düzenleyici etki yapmakta ya da hakları kaldırmaktadır.

1950 sonrası siyasal gelişmeler dünyada, sivil hakları geliştirmiş, birey ve grupların kamu otoritelerinden, kendilerine genel ya da birel düzenleyici işlemlerle etkide bulunan eylemlerinden ötürü hak arama olanağı verilmiştir. Bu hak aramanın klasik yolu, dava açma hakkı olarak sunulmaktadır. Öte yandan dava açma hakkı öncesinde işlemlerin içeriği, etkisi ve sonuçları hakkında bilgi alma, değiştirme, iptal edilmesini içeren dilekçelerini kamu otoritelerine sunma hakkı verilmiştir. Bu kamu otoriteleri arasında yerel yönetimlerde bulunmaktadır. Anayasa'nın 74. maddesinde “dilekçe hakkı” olarak düzenlenen bu hak sayesinde gruplar ya da bireyler işlemlerle ilgili taleplerini kamu otoritelerine sunabilmektedir.

²¹⁴ Akıllıoğlu, a.g.e. s. 127.

Dilekçe hakkı dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak kendi başına yetmemeye başlamış; 09 Ekim 2003'te, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kabul edilmiştir. (5432 sayılı kanunla yapılan değişiklik, Resmi Gazete'de, 22 Kasım 2005 tarihinde, 26001 sayılı yayımlanmıştır.) Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, "kurumların her türlü bilgi ve belgeyi etkin, süratli ve doğru bir şekilde başvuran tüzel ya da gerçek kişiye ulaştırması" hakkını başvuru sahiplerine tanımaktadır.

Bilgi Edinme Yasası ve ilgili yönetmelik gereği kurumlarda "bilgi edinme kurulu" oluşturulmuştur. Yasa, bilgi edinme taleplerinin 15 gün içinde cevaplanmasını belirtmektedir. Eğer talep reddedilirse 15 gün içinde bir üst merci durumundaki, bilgi edinme değerlendirme kurullarına itiraz edebilmektedir.

4.3.4. Yargısal Koruma

Kentli haklarının neredeyse tamamı, temel insan haklarının somut görünümü niteliğindedir. Kaynağını insan hakları hukukundan ve sivil haklar alanından alan kentli haklarının gerek kamu otoritelerine ve gerekse özel ya da tüzel kişiliklere karşı korunması için geliştirilen düzenlemelerden biri de yargısal korumadır.

Yargısal koruma, yetki ve görevli mahkemelere dava yoluyla başvurularak gerçekleştirilmektedir. Bu haklar kaynağını Anayasa'nın "hak arama hürriyeti" başlığını taşıyan 36. maddesinden almaktadır. Maddede, hak arama hürriyeti, "herkesin yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahip" olduğu şeklinde düzenlenmiştir.²¹⁵

Anayasa'nın 125. maddesinde ise "idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır" hükmü getirilmiştir. Bu maddeye dayanılarak 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (İ.Y.U.K.) kabul edilmiştir. Kanunun 10 ve 11. maddesinde, idarenin dilekçe hakkına istinaden yabılan başvuruları cevapsız bırakması durumunda, 60. günden itibaren dava açma hakkı kullanılabilir. 63

²¹⁵ Akıllıoğlu, a.g.e. s. 128.

4.3.5. Karar Alma Süreçlerine Katılım

Birey, grup ve toplulukların, kamu otoritelerinin karar alma süreçlerine katılımı Türkiye’de yeni bir olgudur ve henüz bu konuyla doğrudan ilgili yasal düzenleme bulunmamaktadır. Az sayıda kanunda ve yönetmelikte dolaylı olarak karar alma süreçlerine katılım düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemelerde karar alma süreçlerine katılım, kararlara görüş bildirmek ya da itiraz etmek bölümlerinde kullanılabilir.

Karar alma süreçlerine katılımı düzenleyen kanun ve yönetmeliklerin belli başlıları şunlardır:

- ✓ 2872 sayılı Çevre Kanunu,
- ✓ 3194 sayılı İmar Kanunu,
- ✓ 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Kuruluş Kanunu,
- ✓ Katı Atık Kontrol Yönetmeliği,
- ✓ Hava kalitesi Kontrol Yönetmeliği,
- ✓ ÇED Yönetmeliği

Bireylerin kent haklarını elde etme isteği doğrultusunda ve burada sağlıklı bir kentte yaşama ve bulunduğu kente bir güvence elde etmesi amacını taşıdığı görülmektedir. Kentli hakları daha çok bireylerin genel insan hakları dışında yaşadığı kent çerçevesinde kendisine ekonomik ,sosyal vb hakları sunulması için çaba gösterdiği bir olgu olarak görünüyor.

Bireyler üzerinde kent hakkının gerçekleşmesi için bireyler kentlilik bilincine sahip olması gereklidir. Kentlilik bilincinin ortaya çıkması ile bireyler demokrasi, özgürlük ve insan haklarını elde etmenin peşinde uğraşı sağlayacaklardır. Bireylerin bu uğraşı sürekli değişerek hep daha fazlasını isteme doğrultusunda yerelde yönetim anlayışlarında etki edecektir. Bazı bireyler farkına varmadanda olsa kentte olagelen haklardan faydalanmaktadır ve buda bize göstermektedir ki; Kent insanı istemsiz bir şekilde, bilinçsizce de olsa hak sahibi yapıyor.

SONUÇ

Modernleşme ile birlikte ortaya çıkan ve yerelde demokrasinin güçlendirilmesini savunan siyasal, toplumsal akımlar günümüzde demokrasinin bir ileri aşamaya geçmesini sağlamıştır. Yerel yönetimlerin daha önemli hale gelmesini sağlayan bu düşünsel ilerleme aynı zamanda insan yerleşmelerinin önemli oranının kentler olmasından kaynaklanmaktadır.

Kentler, insan yaşamında ana mekanlara dönüşmüştür ve kentlilik, insan hak ve hürriyetlerinin temel eylem alanı durumuna gelmiştir. İnsan haklarının çoğu, kentler ölçeğinde, kentli hakları olarak evrilmektedir.

Türkiye’de geçirdiği tarihsel evrimde, dünyadaki düşünsel ve fiziksel değişimi izlemiştir. Kentleşme, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’nin de gerçeği durumuna gelmiştir. Bugün ülkemiz nüfusunun % 71, 29’u kentlerde yaşamaktadır.

Türkiye 200 yıllık bir evrimde demokratikleşmeye özel önem veren genel ideolojik dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte yerel yönetimlerin demokratikleşme süreçlerinde önemi her geçen gün artmaktadır.

Kentlerin insan habitatının ana mekanına dönüşmesi, toplumsal ilişkiler ve yöneten – yönetilen ilişkileri açısından daha fazla izlenen bir alan durumundadır.

Kentlerin ana mekana dönüşmeleri onların kalabalık ve yer yer karmaşık ilişkilerin, eylemlerin gerçekleştiği alanlar olmasını sağlamaktadır.

Kentin yönetimi önemli hale gelmektedir ve sunduğu refah yanında taşıdığı risklerle kent, insan için farklı anlamlar taşımaktadır.

Bireylerin kentten beklentisi yaşanılabilir bir kent ölçeğinin sağlanmasıdır ve bu kıstas doğrudan, bireylerin beklentileri ile ilgilidir. bu beklentilerin salt yönetim tarafından belirlenmesi ve bireylere sunulması imkansızdır.

Yaşanabilirliğin sağlanması için bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini katılımcı demokrasi ilkelerine uygun olarak şekilde sunabilme hakkı tanınması gerekmektedir.

Yaşanabilir kentler, sosyoekonomik zenginlik ve uyumu yakalamış, kültürel çeşitliliği olan, kentlilerin temel altyapı, sağlık, esenlik, dinlenme, kendini yenileme, kültür, kendini geliştirme vb. hizmetlerin sunulduğu planlı, güvenli, rahat aynı

zamanda bu yararları ortadan kaldıracak risklerin yok edildiği ya da azaltıldığı ortak yaşama alanlarıdır.

Bunların güvencesi ise demokratik ve etkin kent yönetimlerinin duyarlı, özgür, bilinçli ve katılımcı kentlilere dayanmasıdır. Yoksa kentler, çarpık kentleşme-kentlileşememe biçimiyle trafiği keşmekeş, sağanak yağışlarda yolları sel yatağı, parkları kimsesizler ve sokak çocuklarına barınak, caddeleri suç arenası, çöplükleri patlamaya hazır birer bomba, merkezleri beton yığını, varoşları çarpık yapılarla dolu, estetik özürsüz, kültürü yozlaşan, gittikçe kimliksizleşen, işsizlik ve yoksulluğun çeşitli etkilerinin hissedildiği, sağlık, kültür, eğitim, dinlenme vb. hizmetlerin karşılanmadığı, ekonomik ve siyasal çıkarlar uğruna yağmalanan sonrasında ise denetlenemeyen bir çevrede yüksek oranda nüfus artışıyla sonuçlanan göç hareketinin yaşandığı mekanlar olmaktadır.

Bu kapsamda konunun kent, kentli, kentli hakkı ile diğer fiziksel, sosyoekonomik ve hukuki çerçevede ele alınması gerekliliktir. Kentte oturmak kadar onun sahibi olmak anlamında kentlilik bilincinin hemşehri-kent yönetimi arasında oluşturulacak ve her düzeyde eğitim ile de desteklenecek bilgilendirme, anlayış, dayanışma ve duyarlılığın gelişmesine olanak sağlayacak mekanizmalar kurumsallaştırılmalıdır.

Genç nüfus bu kapsamda, geleceğin yaşanabilir kentlerini inşaada ayrı sorumluluk taşımaktadır. Hemşehri hukuku, kentli hakları kapsamında yurttaşların hakları ve borçlarını en geniş anlamıyla katılma, sorgulama, denetleme haklarıyla birlikte ödev ve sorumluluklarını da kapsar biçimde somut özelliklerle belirlenmelidir. Unutulmamalıdır ki, hakkın iddiası beraberinde sorumlulukların yerine getirilmiş olmasını gerektirir. Bununla koşut olarak, kenti ve kentlileri doğrudan ya da dolaylı veolumsuz etkileyen hukuka aykırı eylemlerin de “kente karşı suç” kapsamında düzenlenmesi gerekmektedir.

17-19 Mayıs 1992 tarihinde Avrupa Konseyinin Avrupa Kentsel Şartı'nı kabul etmesiyle kent ve kent sorunlarına insan hakları çerçevesinde yaklaşılmış; Dayanışma hakları içinde kentli hakları ulusal ve uluslararası gündemlerde tartışılmaya başlanmıştır. Kentsel Şart bünyesinde tanımlanan kent, aslında, özellikleri daha önceden de bilinen ve dile getirilen geleceğin ideal kentidir. Yapılmak istenen bu nitelik ve haklara sahip kent ve kentlilerin dünya uygarlığına kazandırılmasıdır.

Politikacılar, kent yöneticileri, bilim adamları, uzmanlar, ilgililer ve bireyler bu ideale ulaşmak, varolan aksaklık ve olumsuzlukların giderilmesi amacıyla işbirliği içinde çalışmak durumundadır. Sonuçta unutulmaması gereken temel konu: İnsan haklarının bir bütün olduğu ve tümünün gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Sorumlu aktörler olarak birey, devlet ve toplumun kısaca tüm aktörlerin birlikte sorumluluk yüklenmeleridir. Bizlere düşen, bir kentli olarak yaşadığımız kente, sağlanacak hukuk güvenliği ortamında uygun mekanizmalar içinde hak ve borçlarımızla birlikte sahip çıkmaktır.

Kentte yaşayan bireyler için kentlilik bilinci oluşması ve bunun sonucu olarak kentli haklarından daha fazla yararlanma iç güdüsü ile bireylerin özgürlük ve demokratik hak kullanım olanakları gelişir.

Bireylerin Kente göç edenler ve kentte bulunanlar ile birlikte kentlilik bilincini elde etmesi kentli kimliğinin bütünleşmesini ortaya çıkarır ve bunun sonucu kent yaşanabilirlik düzeyini artırır. Kentte değişik sebepler ile göç eden bireylere verilen eğitim, sağlık ve iş güvencesi gibi kentli haklarının gerçekleştirilmesi, bireylerin kentsel bütünleşme sürecini hızlandıran bir etki sağlar.

Bir Kentte bireylerin yeteri kadar kentli hakları gerçekleşiyor ve yaşanabilirlik kalitesi artıyorsa kentte meydana gelen olumsuzluklara karşı bir araya gelebilen, ortaklaşa bilinç oluşturabilen toplumları ve hukuki çözümlere başvuran, kenti ve kentsel yaşam biçimini sahiplenen bireyleri doğumuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, Tekin, *İnsan Hakları*, Ankara, AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara 1995.
- AKKOYUNLU, Ertan, Kıvılcım, *Kentli Hakları*, Amme İdaresi Dergisi, 30(3), Ankara, 1997, s. 31 – 48.
- AKKOYUNLU, Kıvılcım, *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.
- ALACA, Süheyla, *Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Uygulaması*, İnsan Hakları Üst Kurulu Yayını, Ankara, 1997.
- BARKAN, Ömer Lütfü, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1993.
- BAUMAN, Zygmunt, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- BAUMAN, Zygmunt, *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Y. Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- BEHAR, Cem, *Nüfusbilimin Nesnesi*, Toplum ve Bilim Yayınları, İstanbul, 1982.
- BOOKCHIN, Murray, *Kentsiz Kentleşme - Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. B. Özyalçın, Sümer Yayınları, İstanbul, 2014.
- BORA, Tanıl, *Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- CASTELLS, Manuel, *Kent Sınıf İktidar*, Phoenix Yayınları, İstanbul, 2015.
- CHILDE, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif, *Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset*, Okutan Yayınları, İstanbul, 2008.
- DALAMAN, Zeyneb Banu ve Hüseyin Murat Lehimler, *Köylerin Mahalle Statüsüne Dönüştürülmesinin Sosyal Etkileri*, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- ERDOĞAN, Mehmet Murat, *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.
- ERKEN, Veysi, *Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik*, Seba Yayınları, Ankara, 1998.
- FAROQHI, *Sureiya, Osmanlı'da Kent ve Kentliler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2000.
- FEBVRE, Lucien, *Tanrı Yönünde Çaba*, Rönesans İnsanı. (M. A. KILIÇBAY, Çev.) İmge Yayınevi, Ankara, 1995.
- GERAY, Cevat, *Kent Yönetimi için Yeni Yaklaşımlar. Çağdaş Yerel Yönetimler*, İmge Yayınları, Ankara, 1995.

- GIDDENS, Anthony, *İleri Toplumlarda Sınıf Yapısı*, Birey Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÖRMEZ, Kemal, *Kent ve Siyaset*, Gazi Kitabevi Yayını, Ankara, 1997.
- HABERMAS, Jürgen, *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak*, Siyaset Kuramı Yazıları (6 b.). (İ. Aka, Çev.) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- HARVEY, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (M. Morali, Çev.) Metis Yayınevi., İstanbul, 2006.
- HARVEY, David, *Sermayenin Mekanları – Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, Sel Yayınları, İstanbul, 2012.
- HOBBSBAWM, E. J., *Sermaye Çağı, 1848-1875*, (S. ŞENER, Çev.), Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye - Seçme Eserler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- KABOĞLU, İbrahim, *Çevre Hakkı*, Ankara: İmge Yayınevi, Ankara, 1996.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi Kavramlar*, Agora Kitap, İstanbul, 2008.
- KAZGAN, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- KEÇELİ, Arif, SARIUSTA, Faruk, KARAKUYU, Mehmet, *Kamu Hizmetlerinin Kentsel Yaşanabilirlik Üzerine Etkisi: Beylikdüzü Örneği*, Marmara Coğrafya Dergisi, Ocak 2014.
- KELEŞ, Ruşen, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Yayınevi, Ankara, 1998.
- KELEŞ, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004.
- KELEŞ, Ruşen, *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- KIRAY, Mübeccel, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- KIRAY, Mübeccel, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016.
- KONGAR, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- KUÇURADİ, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Yankı Yayınları, Ankara, 1971.
- LAÇİNER, Ömer, *Kentlerin Dönüşümü ve Yeni Kentlilik Bilinci*, *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*, Wald Yayınları, İstanbul, 1996.
- LAÇİNER, Ömer, *Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken Taşraya Bakmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- LARRAIN, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (N. N. Domaniç, Çev.), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

- LEFEBVRE, Henry, *Mekânın Üretimi*, (I. Ergüden, Çev.), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- LEFEBVRE, Henry, *Şehir Hakkı*, Sel Yayınevi, İstanbul, 2018.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- MUMFORD, Lewis, *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, (G. K. Tosun, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- MUTLU, Ahmet, YÜCEL BATMAZ, Nazlı, *Türkiye'de Kent Hakkı*, Orion Kitapevi, Ankara, 2013.
- NARLI, Mehmet, *Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme*, Bilig Yayınları, İstanbul, 2013.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Çev. Ş. Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- POLANYI, K., *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, Çev. A. Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- RAYMOND, Williams, *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918- 1994)*, İmge Yayınları, Ankara, 2009.
- SENNET, Richard, *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, (T. Birkan, Çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- SENNET, Richard, *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, Çev. A. Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- SIMMEL, Georg, *Bireysellik ve Kültür*, Çev. T. Birkan, Metis Yayınevi, İstanbul, 2009.
- TEKELİ, İlhan, *Gecekondu, Dolmuşlu, İşPortalı Şehir*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TEKELİ, İlhan, *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.
- TEKELİ, İlhan, *Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler*, Kökler ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- TEKELİ, İlhan, *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakıf Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- TUNA, Korkut, *Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi - İdeolojiler ve Köylü Hareketleri*, IQ Yayınları, Ankara, 1988.

ULUTÜRK AKMAN, Sema, *İstanbul'a Göç Eden Birinci ve İkinci Nesil Göçmenler Arasında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yaşam Açısından Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Bir İnceleme*, İÜ İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 2(49), 53-99, İstanbul, 2006.

WEBER, Max, Şehir, *Modern Kentin Oluşumu*, Çev. M. Ceylan, Yarın Yayıncılık, İstanbul, 2010

WEISS, Linda ve John HOBSON, *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, Çev. K. Dünder, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

YETER, Enis, *Kentsel Değişme ve Kültür Değerleri*, Tarihi Kentler Birliği Yayını, İstanbul, 2008.

YILDIRIM, Ali, ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

İnternet Kaynakları

KARASU, Mithat Arman, *Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutu*, Baro Birlik TBB Dergisi, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-78-450> adresinden alındı, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

KAYA, Erol, *Kentleşme ve Kentlileşme*, erolkaya.com: <http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentlilesme.pdf> adresinden alındı, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

MimarlarOdası. (2020, Nisan 4). *Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu*, Mimarlar Odası Ankara: <http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964#:~:text=Avrupa%20Kentsel%20%C5%9Eart%C4%B1%2C%20Avrupa%20Konseyi,de%C4%9Fil%20yerel%20y%C3%B6netimlerin%20imzas%C4%B1na%20a%C3%A7%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.&text=G%C3%9CVENLIK%3A%20M%C3%BCmk%C3%BCn%20oldu%C4%9F> adresinden alındı, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

Diğer Kaynaklar

Devlet Planlama Teşkilatı Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 2001.